

**Stichting ORTEC Pensioenfonds**

**Jaarverslag 2016**

Colofon

Dit bestuursverslag is een uitgave van Stichting ORTEC Pensioenfonds

Administrateur:	Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.
Adres:	Postbus 90170
Postcode en plaats:	5000 LM Tilburg
Telefoon:	(013) 462 35 74
Datum:	12 juni 2017

## INHOUDSOPGAVE

### Pagina

A	Voorwoord	4
B	Bestuursverslag	7
	Kerncijfers	8
	Visie, missie en strategie	10
	Karakteristieken van het fonds	11
	Verslag van het bestuur	17
	Financiële paragraaf	33
	Verslag van de visitatiecommissie	35
	Verslag van het verantwoordingsorgaan	36

## JAARREKENING

1	Balans per 31 december	39
2	Staat van baten en lasten	40
3	Kasstroomoverzicht	42
4	Algemene toelichting	43
5	Toelichting op de balans	50
6	Toelichting op de staat van baten en lasten	64

## OVERIGE GEGEVENS

1	Actuariële verklaring	71
2	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	73

## BIJLAGEN

1	Verloopstaat deelnemers	81
---	-------------------------	----

## **A VOORWOORD**

## VOORWOORD

Beste lezer,

Voor u ligt het bestuursverslag 2016 van Stichting ORTEC Pensioenfonds (hierna: SOP).

### **Inhoud bestuursverslag**

Het bestuursverslag bevat de kerncijfers, visie, missie en strategie, beschrijving van de organisatie, kenmerken van de pensioenregeling, transparantie van de kosten en het verslag van het bestuur. In het verslag van het bestuur wordt uitgebreid ingegaan op beleidsmatige onderwerpen die in 2016 zijn besproken.

### **Belangrijkste bestuursbesluiten**

#### *Toekomst SOP*

De afgelopen jaren zijn de eisen waaraan een pensioenfonds moet voldoen sterk toegenomen. Dit heeft geleid tot stijging van de kosten en toename van (complexe) werkzaamheden en tijdsbesteding van de bestuursleden van SOP. Sociale partners en het bestuur van SOP zijn met elkaar in gesprek over de toekomst van het fonds. In 2016 zijn de eerste stappen gezet om de mogelijkheden van SOP om aan te sluiten bij een Algemeen Pensioenfonds (hierna: APF) of een bestaande Bedrijfstakpensioenfonds (hierna: BPF) te onderzoeken. De optie om de huidige pensioenopbouw binnen SOP voort te zetten is ook meegenomen in het onderzoek. In 2017 wordt het onderzoek vervolgd en zijn er reeds concrete stappen gezet.

#### *Pensioenregeling*

De pensioenregeling 2017 is niet ingrijpend gewijzigd ten opzichte van de regeling in 2016. De premie is vrijwel onveranderd gebleven. Daarnaast blijft de pensioenleeftijd 67 jaar en de opbouw voor het ouderdomspensioen 1,875% net als in 2016. Het pensioenreglement is aangepast aan de meest recente factoren en premiegegevens.

#### *Afdekking renterisico*

Na advisering van de beleggingsadviescommissie (hierna: BAC) heeft het bestuur in de bestuursvergadering van 5 december 2016 besloten om de renteaafdekking aan te passen naar vast percentage van 35% met een bandbreedte van +/- 5%.

### **Ontwikkelingen financiële positie**

#### *Beleidsdekkingsgraad*

Eind december 2016 bedroeg de beleidsdekkingsgraad van SOP 95,2%. De financiële positie was daarmee niet voldoende. De beleidsdekkingsgraad lag daarmee zowel onder het minimum vereist niveau van 105,7% als onder het vereiste niveau van 123,7%. SOP heeft op 31 maart 2017 een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (hierna: DNB) vanwege de lage beleidsdekkingsgraad. Uit het herstelplan blijkt dat het herstelvermogen nog afdoende is en kortingen of beleidswijzigingen niet zijn vereist.

#### *Toeslagverlening*

Op grond van de financiële situatie van SOP heeft het bestuur in december 2016 besloten om per 1 januari 2017 geen toeslag te verlenen op de pensioenaanspraken en pensioenrechten van de actieve en gewezen deelnemers.

### **Vaststelling bestuursverslag**

Het bestuur heeft het bestuursverslag 2016 en de daarbij behorende staten voor DNB vastgesteld op 12 juni 2017. Het bestuur bedankt iedereen die zich in 2016 heeft ingezet voor SOP van harte.

Stichting ORTEC Pensioenfonds  
Rotterdam, 12 juni 2017

De heer G.T. Timmer, voorzitter  
Mevrouw C. de Groot, secretaris

## **B BESTUURSVERSLAG**

## KERNCIJFERS

Jaar	2016	2015	2014	2013	2012
<b>Deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden (aantal)</b>					
Deelnemers	737	655	624	621	561
Gewezen deelnemer	543	476	421	378	362
Pensioengerechtigden	13	13	12	12	8
<b>Totaal</b>	<b>1.293</b>	<b>1.144</b>	<b>1.057</b>	<b>1.011</b>	<b>931</b>
<b>Verdeling deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden (%)</b>					
Actieve deelnemers	57,0	57,3	59,1	61,4	60,2
Gewezen deelnemers	42,0	41,6	39,8	37,4	38,9
Pensioengerechtigden	1,0	1,1	1,1	1,2	0,9
<b>Totaal</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100</b>	<b>100</b>
<b>Bijdragen (x € 1.000,-)</b>					
Premie werkgevers en werknemers	5.870	4.183	3.934	4.372	3.731
Risico premie DC	16	31	15	-	-
Premiebijdragen risico deelnemer	798	769	811	678	613
<b>Totaal</b>	<b>6.684</b>	<b>4.983</b>	<b>4.760</b>	<b>5.050</b>	<b>4.344</b>
<b>Overdrachten (x € 1.000,-)</b>					
Saldo van rechten risico pensioenfondsen	-46	1	233	90	23
Saldo van rechten risico deelnemers	10	-43	-26	-48	-3
<b>Totaal</b>	<b>-36</b>	<b>-42</b>	<b>207</b>	<b>42</b>	<b>20</b>
<b>Pensioenuitkeringen (x € 1.000,-)</b>	168	166	156	148	150
<b>Technische voorziening (x € 1.000,-)</b>					
Voor risico pensioenfondsen	56.961	44.636	35.804	25.687	23.796
Voor risico deelnemers	8.237	7.061	6.135	4.811	3.840
<b>Totaal</b>	<b>65.198</b>	<b>51.697</b>	<b>41.939</b>	<b>30.498</b>	<b>27.636</b>
<b>Stichtingskapitaal en reserves (x € 1.000,-)</b>	-477	1.863	6.691	5.934	3.043
<b>Vermogen (x € 1.000,-)</b>					
Beleggingen voor risico pensioenfondsen	55.146	45.584	41.696	30.222	25.884
Beleggingen voor risico deelnemers	8.237	7.061	6.135	4.811	3.840
Liquide middelen	336	308	77	617	411
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	813	638	635	1.043	597
Saldo overige vorderingen en schulden	189	-31	87	-261	-53
<b>Totaal</b>	<b>64.721</b>	<b>53.560</b>	<b>48.630</b>	<b>36.432</b>	<b>30.679</b>



Jaar	2016	2015	2014	2013	2012
<b>Dekkingsgraad (%)</b>					
Aanwezige dekkingsgraad	99,3	103,6	118,7	123,1	112,8
Beleidsdekkingsgraad	95,2	106,0	118,7	-	-
Vereiste dekkingsgraad	123,7	125,0	123,4	125,5	123,6
<b>Verdeling beleggingen risico pensioenfondsen (x € 1.000,-)</b>					
Aandelen	22.842	16.921	12.948	10.037	7.718
Vastrentende waarden	32.229	28.587	28.675	20.127	17.129
Overige beleggingen	75	76	73	58	1.037
<b>Totaal beleggingen activa</b>	<b>55.146</b>	<b>45.584</b>	<b>41.696</b>	<b>30.222</b>	<b>25.884</b>
<b>Verdeling beleggingen risico pensioenfondsen (%)</b>					
Aandelen	41,4	37,1	31,1	33,2	29,8
Vastrentende waarden	58,5	62,7	68,7	66,6	66,2
Overige beleggingen	0,1	0,2	0,2	0,2	4,0
<b>Totaal beleggingen activa</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
<b>Beleggingsopbrengsten risico pensioenfondsen (x € 1.000,-)</b>					
Directe beleggingsopbrengsten	547	635	644	512	359
Indirecte opbrengsten	4.419	113	7.263	54	2.185
Kosten vermogensbeheer	-225	-139	-86	-79	-69
<b>Totaal</b>	<b>4.741</b>	<b>609</b>	<b>7.821</b>	<b>487</b>	<b>2.475</b>
<b>Beleggingsopbrengsten risico deelnemers (x € 1.000,-)</b>					
Indirecte beleggingen	372	200	539	341	383
<b>Beleggingsrendement risico pensioenfondsen (%)</b>					
Totaal rendement	9,9	0,5	24,1	1,6	11,3
<b>Uitvoeringskosten</b>					
<i>Pensioenuitvoeringskosten (x € 1.000,-)</i>	362	359	325	265	284
De kosten per deelnemer en pensioengerechtigde (€)	483	537	511	419	499
<i>Vermogensbeheerkosten (x € 1.000,-)</i>	244	132	102	89	82
Percentage vermogensbeheerkosten t.o.v. belegd vermogen	0,34	0,29	0,28	0,32	0,35
<i>Transactiekosten (x € 1.000,-)</i>	58	27	4	26	23
Percentage transactiekosten t.o.v. belegd vermogen	0,11	0,06	0,01	0,09	0,10
<b>Percentage van de totale kosten van gemiddeld belegd vermogen</b>	<b>0,45</b>	<b>0,35</b>	<b>0,29</b>	<b>0,41</b>	<b>0,45</b>

## **VISIE, MISSIE EN STRATEGIE**

### **Visie en missie**

De pensioensector staat ingrijpende veranderingen te wachten die zorgen voor onzekerheid. Een belangrijke uitdaging voor pensioenfondsen is om te voldoen aan de verwachtingen van belanghebbenden. De visie van SOP is om te streven naar goede uitvoering van de uitvoeringsovereenkomst met de werkgevers, zowel binnen de huidige als de komende wettelijke kaders. SOP heeft daarbij de ambitie om de koopkracht van de rechten van deelnemers zowel nu als in de toekomst zo goed als mogelijk in stand te houden. Kernwaarden voor SOP zijn degelijkheid, deskundigheid, voorspelbaarheid en transparantie.

De missie van SOP is om voor zowel haar deelnemers als haar sponsors een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds zijn. SOP wil hierbij een zo goed mogelijke invulling geven aan de pensioenovereenkomsten die de werkgevers hebben afgesloten met haar (gewezen) werknemers. De uitvoering van de overeenkomsten dient correct, maatschappelijk verantwoord en zo (kosten)efficiënt mogelijk te geschieden. De ambitie is een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn dat zijn financiële verplichtingen en ambities nu en in de toekomst waar kan maken.

### **Strategie**

Ten einde de doelstelling van SOP te verwezenlijken en hoge kwaliteit te leveren, richt het bestuur zich met name op:

- handhaving of nastreving van een gezonde financiële positie van het fonds;
- een evenwichtige belangenafweging;
- het behalen van beleggingsresultaat tegen aanvaardbare risico's;
- een kostenbewuste en kostenefficiënte werkwijze en organisatie;
- duidelijke en open communicatie met alle belanghebbenden.

### **Toekomst SOP**

De afgelopen jaren zijn de eisen waaraan een pensioenfonds moet voldoen sterk toegenomen. De (wettelijke) eisen vergen veel tijd en deskundige inzet van de bestuursleden van SOP. Daarnaast stijgen de kosten voor het fonds en indirect dus ook per deelnemer. Het bestuur heeft in het verslagjaar en in 2017 veel aandacht besteed en tijd geschonken aan de toekomst van SOP waarbij de belangenafweging een grote rol speelt.

Sociale partners en het bestuur van SOP zijn met elkaar in gesprek over de toekomst van het fonds. Sociale partners worden door een extern adviesbureau bijgestaan in het onderzoek naar de mogelijkheden om SOP aan te laten sluiten bij een APF of een bestaande BPF. In 2017 zijn er concrete stappen gezet en zijn er meerdere APF-en en een BPF aangeschreven met verzoek om meer informatie. SOP heeft strenge criteria gesteld aan de mogelijke kandidaten om de belangen van alle partijen zo goed mogelijk af te wegen. Op moment van verschijnen van dit verslag, is nog geen definitief besluit genomen over een eventuele overstap naar een APF.

Het verantwoordingsorgaan, de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden, de visitatiecommissie en DNB zijn op de hoogte gesteld van de ontwikkelingen rondom de toekomst van SOP.

## KARAKTERISTIEKEN VAN HET FONDS

### Profiel van de organisatie

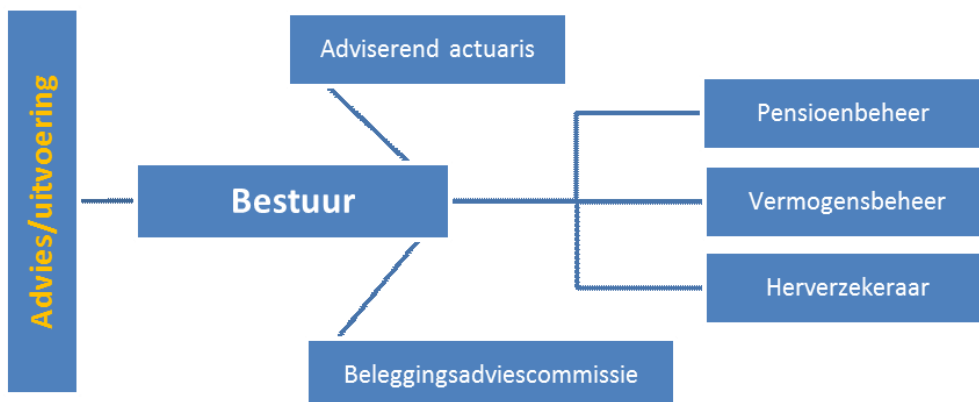
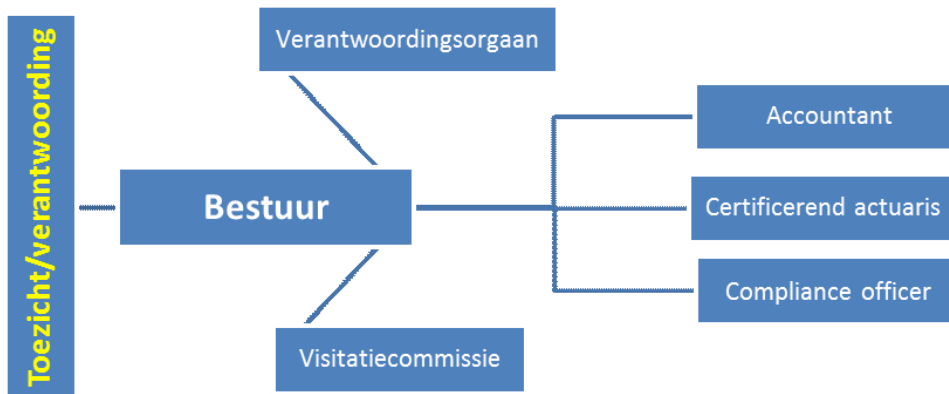
SOP is op 1 januari 2000 opgericht en statutair gevestigd te Groningen. De laatste statutenwijziging was op 27 juni 2014. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 02068524.

SOP is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Doel van SOP is om, in aanvulling op de wettelijke uitkeringen zoals de AOW en de ANW, een pensioenvoorziening voor de (gewezen) deelnemers en hun nabestaanden te treffen. In SOP nemen werknemersdeel van Ortec Finance B.V. en ORTEC B.V. (hierna te noemen: de werkgever). Naast ORTEC B.V. zijn met ingang van 2016 ook werknemers van andere deelnemingen van ORTEC International B.V. in het SOP toegetreden. Dit heeft geleid tot een stijging van het aantal deelnemers.

De pensioenaanspraken van de werknemers waren tot 1 januari 2000 rechtstreeks verzekerd bij verzekeraar Nationale Nederlanden.

### Verdeling van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden

In het vervolg van dit hoofdstuk beschrijven wij de huidige organisatie van SOP aan de hand van het onderstaande schema's.



## Bestuur van SOP

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beheer van het fonds en het uitvoeren van de door de werkgever toegezegde pensioenregeling, waaronder het doen van pensioenuitkeringen aan gepensioneerden en rechthebbende nabestaanden. Onderdeel van deze verantwoordelijkheid is het inrichten en uitvoeren van interne controlemaatregelen gericht op de juiste en volledige registratie van de gegevens van het fonds.

Het bestuur heeft bevoegdheden krachtens de statuten en reglementen, alsmede de hiermee verbonden uitvoeringsbesluiten en uitvoeringsovereenkomst, tot het verrichten van betalingen en het aangaan van contractuele verplichtingen met derden. Het bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fonds, overeenkomstig de vastlegging in de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN).

### *Samenstelling van het bestuur*

Het bestuur van het fonds bestaat uit zes leden die door het bestuur worden benoemd. Drie leden zijn benoemd op voordracht van de werkgever en drie leden op voordracht van de deelnemers en de (gewezen) deelnemers. De bestuursleden hebben zitting voor een periode van vier jaar; zij zijn terstond herbenoembaar.

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2016 was als volgt:

Naam	Geboortejaar	Functie	Vertegenwoordiging	Aftredend op
De heer F. Heemskerk	1969	Lid	Werkgevers	31-06-2018
De heer A.A. Hartog	1952	Plv. secretaris	Werkgevers	31-06-2020
De heer G.T. Timmer	1956	Voorzitter	Werkgevers	05-10-2020
Mevrouw C.M. de Groot	1983	Secretaris	Deelnemers	13-07-2020
De heer W.A. Luijten	1970	Lid	Deelnemers	31-12-2017
Mevrouw J.E.M. Scholing	1957	Plv. voorzitter	Deelnemers	30-09-2017

De heren Timmer en Hartog zijn in het verslagjaar herbenoemd namens de werkgevers voor een periode van vier jaar. Uit een schriftelijke oproep onder de actieve deelnemers zijn geen kandidaatstellingen naar voren gekomen behoudens de herkiesbaarstelling van mevrouw De Groot. In de bestuursvergadering van 5 december 2016 is mevrouw C.M. de Groot door het bestuur herbenoemd als bestuurslid namens de werknemers van SOP.

## Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over beleid, uitvoering beleid en naleving van Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur. Het verantwoordingsorgaan heeft tot taak een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van de visitatiecommissie, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst. Dit oordeel wordt, samen met de reactie van het bestuur daarop, bekend gemaakt en in het bestuursverslag opgenomen. Het verantwoordingsorgaan heeft ook adviesrecht over de in het reglement verantwoordingsorgaan

### *Samenstelling van het verantwoordingsorgaan*

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit drie leden: vertegenwoordiger van deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers. De vertegenwoordiger van de werkgever wordt benoemd door de werkgever. De benoeming van de vertegenwoordiger van de deelnemers vindt plaats door het bestuur na verkiezing van de vertegenwoordiger door en uit de groep deelnemers. De benoeming van de vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden vindt plaats door het bestuur na verkiezing van deze vertegenwoordiger door en uit de groep pensioengerechtigden. De leden zijn benoemd voor een periode van vier jaar.

De samenstelling van het verantwoordingsorgaan per 31 december 2016 was als volgt:

Naam	Geboortejaar	Functie	Vertegenwoordiging	Aftredend op
De heer R. Boer	1964	Lid	Werkgevers	01-01-2019
De heer R.A.P. Kouijzer	1956	Voorzitter	Pensioengerechtigden	01-01-2017
De heer A.W. Wensink	1983	Secretaris	Deelnemers	01-01-2019

Uit een schriftelijke oproep onder de pensioengerechtigden zijn geen kandidaatstellingen naar voren gekomen behoudens de herkiesbaarstelling van de heer Kouijzer. In de bestuursvergadering van 24 april 2017 is de heer Kouijzer door het bestuur herbenoemd als lid verantwoordingsorgaan namens de pensioengerechtigden van SOP. Zijn zittingstermijn is verlengd tot 1 januari 2021. De heer Wensink is per 1 juni 2017 afgetreden waardoor er een vacature is ontstaan.

### Visitatiecommissie

Het intern toezicht bij het fonds wordt gevormd door een visitatiecommissie. De visitatiecommissie beoordeelt jaarlijks:

- De beleids- en bestuursprocedures- en processen en de checks en balances binnen het fonds;
- De wijze waarop het fonds wordt aangestuurd;
- De wijze waarop door het bestuur wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn.

Het intern toezicht rapporteert aan het bestuur en bespreekt de rapportage en de eventuele daarop voorgenomen bestuursbesluiten met het verantwoordingsorgaan. De bevindingen worden in het bestuursverslag samengevat.

#### *Samenstelling van de visitatiecommissie*

De visitatiecommissie bestaat uit 3 onafhankelijke leden en is benoemd voor een periode van drie jaar.

De samenstelling van de visitatiecommissie per 31 december 2016 was als volgt:

Naam	Geboortejaar	Functie
De heer H.A. Brandwijk	1955	Voorzitter
De heer R.A. Davis	1946	Lid
De heer E.E. Hagen	1970	Lid

### Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur over het beleggingsbeleid en over de uitvoering van dit beleid. De beleggingsadviescommissie bespreekt de ontwikkelingen en adviseert het bestuur over aanpassingen van het beleggingsmandaat indien zij dat noodzakelijk of wenselijk acht.

#### *Samenstelling van de beleggingsadviescommissie*

De beleggingsadviescommissie bestaat uit maximaal 4 leden en wordt benoemd door het bestuur.

De samenstelling van de beleggingsadviescommissie per 31 december 2016 was als volgt:

Naam	Geboortejaar	Functie
Mevrouw C.M. de Groot	1983	Lid
De heer M. Langendoen	1983	Secretaris
De heer G.T. Timmer	1956	Voorzitter
De heer A. van Vliet	1967	Lid

De heer A. van Vliet is in februari 2017 afgetreden als lid van de beleggingsadviescommissie. De heer E. Massie is in de bestuursvergadering van 24 april 2017 benoemd als zijn opvolger.

## **Adviseurs extern toezicht en interne adviseurs**

### *Compliance officer*

Het bestuur heeft een gedragscode opgesteld en jaarlijks ondertekenen de leden van het bestuur en de beleggingsadviescommissie een verklaring van naleving. De gedragscode bevat regels en richtlijnen die belangenconflicten tussen zakelijke belangen en privébelangen en het misbruik van vertrouwelijke gegevens moeten voorkomen. De compliance officer controleert elk jaar of de leden van het bestuur en de BAC de gedragscode naleven. De compliance officer is tevens benoemd als externe vertrouwenspersoon van het fonds voor de incidenten- en klokkenluidersregeling. Het bestuur heeft de heer J.M. Post als compliance officer bij SOP aangesteld en waarborgt dat deze compliance officer onafhankelijk van het bestuur is.

### *Certificerend actuaris*

De certificerend actuaris toetst onder andere jaarlijks de mate waarin de verplichtingen van het pensioenfonds door aanwezig vermogen wordt afgedekt, maakt jaarlijks een actuariel certificeringsrapport en certificeert de actuariële verslagstaten. Het bestuur heeft Towers Watson benoemd als certificerend actuaris.

Towers Watson Netherlands B.V.  
De heer drs. W. Hoekert AAG  
Prof. E.M. Meijerslaan 5  
1183 AV Amstelveen

### *Adviserend actuaris*

Het bestuur heeft een actuariel adviseur ingeschakeld. De actuaris wordt op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen bij het fonds. Waar nodig worden de standpunten van de actuaris meegewogen in de besluitvorming in het bestuur. Het bestuur heeft Syntrus Achmea benoemd als adviserend actuaris.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.  
Dr. Hub van Doorneweg 195  
5026 RE Tilburg

### *Accountant*

De accountant controleert jaarlijks de jaarrekening en de jaarstaten voor De Nederlandsche Bank (DNB). Hij rapporteert aan het bestuur in de vorm van een controleverklaring bij de jaarrekening en een accountantsverslag. Hierin wordt melding gemaakt van zijn eventuele opmerkingen en aanbevelingen omtrent de administratieve organisatie en interne controle van het fonds.

Ernst & Young Accountants LLP  
De heer P. Dirks (was tot en met 31 december 2016 de heer w.g. S.B. Spiessens RA)  
Wassenaarseweg 80  
2596 CZ Den Haag

## **Uitvoeringsorganisaties**

### *Pensioenadministrateur*

Het pensioenbeheer, inclusief pensioenadministratie, en de bestuursondersteuning zijn uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.. De administrateur is verantwoordelijk jegens het bestuur voor:

- Implementatie van het beleid en de bewaking van de uitvoering;
- De kwartaalrapportages aan DNB volgens de daarvoor geldende regels;
- Het schriftelijk of mondeling onverwijld rapporteren van relevante bijzonderheden;
- De deelnemers- en uitkeringenadministratie;
- Het secretariaat/de bestuursondersteuning;
- De beleggingsadministratie;
- De financiële administratie.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. is voor de uitvoering van de werkzaamheden van SOP in het bezit van een ISAE 3402 type II rapportage. Deze rapportage is gecontroleerd door de accountant (EY) van Syntrus Achmea.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.  
Dr. Hub van Doorneweg 195  
5026 RE Tilburg

### *Excedentregeling/Flexioen*

Het fonds heeft de excedentregeling (Flexioen) ondergebracht bij Robeco Institutional Asset Management B.V.. Robeco is verantwoordelijk jegens het bestuur voor:

- Life cycle service;
- Het administreren van rekeninghouders;
- Verwerken mutaties werkgevers;
- Verwerken ontvangen premies werkgevers;
- Afmelden deelnemers;
- Verzorgen jaarlijkse pensioenopgave aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Robeco, service Flexioen, is voor de uitvoering van de werkzaamheden van SOP in het bezit van een ISAE 3402 type II rapportage. Deze rapportage is gecontroleerd door de accountant (KPMG) van Robeco

Robeco Institutional Asset Management B.V.  
Weena 850  
3014 DA Rotterdam

## **Vermogensbeheer**

Het fonds heeft met Robeco in 2016 een beperkt mandaat als vermogensbeheerder afgesloten. Binnen het vermogensbeheer heeft het fonds nu de volgende taken uitbesteed:

- Het mandaat van Robeco omvat het bijsturen indien de bandbreedtes van het strategische beleggingsbeleid worden overschreden en het beleggen van nieuwe premiegelden.
- Robeco is tevens de fondsbeheerder van de verschillende beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegd.
- Robeco levert maandelijks aan de beleggingscommissie en de secretaris van het bestuur een actueel overzicht van alle beleggingsfondsen, de cashposities en de posities in individuele effecten.
- RBC Investors Services verwerkt aan- en verkoop instructies voor de beleggingsfondsen van Robeco in de rol van "Fund Administrator".

Robeco Institutional Asset Management B.V. is voor de uitvoering van de werkzaamheden van SOP in het bezit van een ISAE 3402 type II rapportage. Deze rapportage is gecontroleerd door de accountant (KPMG) van Robeco.

Robeco Institutional Asset Management B.V.  
Weena 850  
3014 DA Rotterdam

### **Herverzekeraar**

De premievrijstelling van de premiebetaling voor de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid is op rentebasis herverzekerd. Het WIA-excedentpensioen (arbeidsongeschiktheidspensioen) is op rentebasis herverzekerd. Het overlijdensrisico, dat voortvloeit uit de aanspraken op nabestaandenpensioen en ANW-hiaat, is op kapitaalbasis herverzekerd. Het herverzekeringsdeel technische voorzieningen is gelijk aan de contante waarde van de in de toekomst te ontvangen uitkering voor de pensioenopbouw van het ouderdomspensioen van arbeidsongeschikten vermeerderd met de contante waarde van de in de toekomst te ontvangen uitkering van het arbeidsongeschiktheidspensioen. Het herverzekerde aandeel in de technische voorziening heeft betrekking op de deelnemers die aan het eind van het boekjaar arbeidsongeschikt zijn en heeft betrekking op deelnemers die ziek zijn aan het einde van het boekjaar, maar nog niet arbeidsongeschikt (IBNR).

Vanaf 1 januari 2011 tot 1 januari 2016 is de herverzekering ondergebracht bij Zwitserleven te Amstelveen. De herverzekering is per 1 januari 2016 overgegaan naar elipsLife.

elipsLife  
Startbaan 8  
1185 XR Amstelveen



## VERSLAG VAN HET BESTUUR

In het verslagjaar kwam het bestuur zeven maal bijeen. Dit betrof vijf reguliere bestuursvergaderingen en twee brainstormsessies. Deze brainstormsessies beogen niet tot besluiten over operationele zaken te komen, maar zijn ingesteld om intensief over strategische thema's van gedachten te wisselen. Daarnaast heeft een delegatie van het bestuur drie maal overleg gevoerd met het verantwoordingsorgaan in 2016.

In dit hoofdstuk worden een aantal gebeurtenissen en de belangrijkste besluiten van het bestuur kort weergegeven.

### Bestuursbesluiten

#### *Kenmerken van de pensioenregelingen*

Karakterisering van de pensioenregeling overeenkomstig artikel 10 Pensioenwet: een geïndexeerde middelloonregeling, gecombineerd met een beschikbare premierregeling. De basis van de regeling, tot een vast jaarinkomen van € 50.068,- maximum premiegrondslag, wordt gevormd door de geïndexeerde middelloonregeling - de "basisregeling". Daarnaast is er een individuele beschikbare premierregeling voor werknemers met een vast jaarsalaris van meer dan € 50.068,- (per 1 januari 2016) - de "excedentregeling".

De kenmerken van de regelingen zijn voor 2016 en 2017 als volgt vastgesteld na een positief advies van het verantwoordingsorgaan:

<b>Basisregeling (DB)</b>	<b>1 januari 2017</b>	<b>1 januari 2016</b>
Pensioenleeftijd	67 jaar	67 jaar
Opbouwpercentage ouderdomspensioen	1,875% van de pensioengrondslag	1,875% van de pensioengrondslag
Franchise	€ 13.609	€ 13.560
Maximum pensioengevend salaris	€ 50.248	€ 50.068
Maximum pensioengrondslag	€ 36.639	€ 36.508
Premie (exclusief DC-regeling)	18,8 % van het maximum pensioengevend salaris of 15,0% van de niet gemaximeerde salarissom	18,9% van het maximum pensioengevend salaris of 15,1% van de niet gemaximeerde salarissom
<b>Excedentregeling (DC)</b>	<b>1 januari 2017</b>	<b>1 januari 2016</b>
Pensioenleeftijd	67 jaar	67 jaar
Franchise	€ 50.248	€ 50.068
Maximum pensioengevend salaris	€ 103.317	€ 101.519
Totale premieDB- en DC-regeling)	21,9% van het maximum pensioengevend salaris of 17,5% van de niet gemaximeerde salarissom	20,0% van het maximum pensioengevend salaris of 17,5% van de niet gemaximeerde salarissom

Toelichting		
Pensioengevend salaris	12x vast bruto maandsalaris plus vakantietoelage (tot maximum pensioengevend salaris)	12x vast bruto maandsalaris plus vakantietoelage (tot maximum pensioengevend salaris)
Pensioengrondslag	Pensioengevend salaris min franchise	Pensioengevend salaris min franchise

### **Wat biedt de pensioenregeling?**

- Het partnerpensioen is tijdens de actieve deelneming volledig op risicobasis verzekerd en gelijk aan 70% van het ouderdompensioen. Het wezenpensioen is voor ieder kind gelijk aan 20% van het partnerpensioen.
- Bij arbeidsongeschiktheid wordt de pensioenopbouw naar rato van het arbeidsongeschiktheidspercentage gecontinueerd. De financiering van de opbouw is dan voor rekening van het fonds.
- Op de pensioenrichtleeftijd respectievelijk bij beëindiging van de deelneming hebben de deelnemers de mogelijkheid om een deel van het ouderdompensioen om te zetten in partnerpensioen.
- De ingang van het ouderdompensioen kan hoogstens 7 jaar worden vervroegd ten opzichte van de pensioenrichtleeftijd, waarbij het ouderdompensioen op actuariel neutrale wijze wordt omgerekend naar de gewijzigde ingangsdatum.
- Het WIA-excedentpensioen zorgt er voor dat er voor de deelnemer, met een salaris dat hoger is dan het maximum SV-jaarloon, geen inkomensverlies ten gevolge van het WIA-excedent ontstaat.
- ANW hiaatpensioen wordt toegekend als u op moment van overlijden bij uw werkgever werkzaam bent en uw partner géén Anw-uitkering ontvangt. Met de aanvullende verzekering is de partner zeker van een extra uitkering naast het pensioen.

### **Toeslagenbeleid**

Het bestuur beslist jaarlijks of en in hoeverre de pensioenaanspraken worden aangepast. Met betrekking tot de mate van de toekenning hanteert het bestuur de onderstaande beleidsstaffel als leidraad. De hoogte van de toeslag is daarmee afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad, de toeslagambitie en de bovengrens toeslag.

De beleidsstaffel luidt als volgt:

- Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan 110%, wordt geen toeslag toegekend.
- Bij een beleidsdekkingsgraad van meer dan 110%, maar minder dan de bovengrens toeslag, wordt de geambieerde toeslag naar rato toegekend.
- Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan de bovengrens toeslag kan de geambieerde toeslag volledig worden toegekend.

De bovengrens toeslag is de beleidsdekkingsgraad waarbij de maximale toeslag verleend mag worden en deze is onder meer afhankelijk van de rentetermijnstructuur. De bovengrens toeslag, gebaseerd op de rentetermijnstructuur van 31 december 2016, is circa 136%

### **Geen toeslag per 1 januari 2016 en 2017**

Per 1 januari 2016 zijn de opgebouwde pensioenen en de pensioenuitkeringen niet verhoogd. Bij het verlenen van de toeslag heeft het bestuur van SOP de belangen evenwichtig behartigd. Per 1 januari 2017 is wederom geen toeslag verleend, omdat de beleidsdekkingsgraad per eind oktober 2016 van 96,1% lager is dan de dekkingsgraad van 110%. Pas wanneer de beleidsdekkingsgraad minimaal 110% is mag een pensioenfonds tot indexatie overgaan. Actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden zijn in geïnformeerd over de toeslagverlening door middel van een nieuwsbrief.

### ***Risicohouding en haalbaarheidstoets***

De risicohouding is door het fonds na overleg met cao-partijen en in overleg met het verantwoordingsorgaan vastgesteld in 2015. De risicohouding is in lijn met het huidige beleggingsbeleid.

Jaarlijks wordt een haalbaarheidstoets uitgevoerd die inzicht geeft in de samenhang tussen de financiële opzet van het fonds, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Met de haalbaarheidstoets wordt gemonitord in hoeverre het pensioenresultaat en de afwijking van het slechtweerscenario nog steeds aansluiten bij de oorspronkelijk gewekte verwachtingen. De haalbaarheidstoets 2016 laat zien dat zowel het verwachte pensioenresultaat vanuit de actuele dekkinggraad als de maximale afwijking voldoen aan de vorig jaar gestelde grenzen. Er is (wettelijk) geen aanleiding voor het bestuur om in overleg te treden met sociale partners. Zij zijn wel geïnformeerd over de uitkomsten van de haalbaarheidstoets.

### ***ABTN***

De ABTN geeft de centrale criteria aan op basis waarvan het (financieel) beleid wordt gevoerd. De inhoud van de ABTN beoogt hiermee op hoofdlijnen inzicht te geven in het functioneren van het fonds op alle beleidsterreinen. Elk jaar wordt de ABTN geactualiseerd. De ABTN is door het bestuur vastgesteld op 12 september 2016 en opnieuw geactualiseerd op 6 februari 2017 en aan DNB verzonden.

### ***Financieel crisisplan***

Het bestuur beschikt over een financieel crisisplan dat als bijlage aan de ABTN is toegevoegd. Het crisisplan geeft aan in welke situaties en bij welke grenswaarden het bestuur van het fonds maatregelen neemt, wat de aard van deze maatregelen is, hoe deze concreet en materiële vorm krijgen en hoe de maatregelen worden uitgevoerd. Het bestuur heeft in 2016 geen beroep hoeven doen op het financieel crisisplan.

### ***Ontwikkeling (beleids)dekkingsgraden en herstelplan***

Het pensioenvermogen (totaal activa minus schulden) van SOP bedraagt per 31 december 2016 € 64,7 miljoen. De hoogte van de technische voorziening per 31 december 2016 bedraagt € 65,2 miljoen. Dit leidt tot een aanwezige dekkinggraad van 99,3% en beleidsdekkinggraad van 95,2%. Deze percentages zijn gemeld aan DNB.

De beleidsdekkinggraad per eind december 2016 is lager dan het minimum vereist niveau. Daarom moest het bestuur een herstelplan opstellen en indienen bij DNB vóór 1 april 2017. In het herstelplan moet worden aangetoond hoe de beleidsdekkinggraad van SOP binnen de gekozen hersteltermijn herstelt tot het vereist eigen vermogen.

Uit het herstelplan volgen de onderstaande conclusie(s):

- Op basis van het reguliere beleid wordt verwacht dat de beleidsdekkinggraad van SOP in eind 2026 is hersteld tot het vereist eigen vermogen. Dit is binnen de gekozen hersteltermijn van tien jaar.

### ***Flexibiliseringsfactoren 2017***

SOP stelt jaarlijks de flexibiliseringsfactoren vast. Voor de bepaling van de flexibiliseringsfactoren 2017 is uitgegaan van de door de DNB gepubliceerde RTS per 30 september 2016 en de nieuwe overlevingstafel Prognosetafel AG2016. De nieuwe ervaringssterfte factoren zijn niet opgenomen in de berekeningen. De flexibiliseringsfactoren 2017 zijn opgenomen in het pensioenreglement.

### ***Pensioenreglement***

Het bestuur heeft in het verslagjaar wijzigingen doorgevoerd in het pensioenreglement. De reglementswijzigingen hadden betrekking op vervroegen ouderdomspensioen naar vijf jaar voor AOW-leeftijd, de flexibiliseringsfactoren en nieuwe premiegegevens. Daarnaast is in de bijlage een overzicht van de aangesloten werkgevers opgenomen.

### **Reglement van het verantwoordingsorgaan en het reglement van de visitatiecommissie**

In de pensioenwetgeving is de term 'jaarverslag' vervangen door 'bestuursverslag'. De reglementen van het verantwoordingsorgaan en visitatiecommissie zijn hierop aangepast.

### **Reglement van de BAC**

Vanaf 2016 zijn de taken van de BAC gewijzigd van uitvoerend en adviserend, naar alleen adviserend. De naam is om die reden ook gewijzigd van "beleggingscommissie" naar "beleggingsadviescommissie". Het reglement van de beleggingsadviescommissie is aangepast op dit punt evenals overige documenten waar het van toepassing is zoals de ABTN.

### **Verdeling taken en verantwoordelijkheden beleggingen**

De BAC heeft in 2016 vier maal vergaderd. De verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen het bestuur en de BAC zijn vastgelegd in het beleggingsplan.

#### *Bestuur*

- Het bestuur is eindverantwoordelijk voor het vaststellen van het beleggingsbeleid.
- Het bestuur is eindverantwoordelijk voor het vaststellen dat de uitvoering van het beleggingsbeleid geschied conform de in het beleggingsplan vastgestelde richtlijnen en limieten.
- Het bestuur stelt het beleggingsmandaat (waaronder de asset allocatie, bandbreedtes en renteafdekking) vast waarbinnen wordt geopereerd.
- Het bestuur stelt het reglement voor de Beleggingsadviesadviescommissie vast.

#### *BAC*

- De BAC adviseert het bestuur over het beleggingsbeleid en over de uitvoering van dit beleid.
- De BAC bespreekt ontwikkelingen en adviseert het bestuur over aanpassingen van het beleggingsmandaat indien zij dat noodzakelijk of wenselijk acht.
- De volledige taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de BAC zijn vastgelegd in het Reglement Beleggingsadviescommissie.

### **Herverzekering**

SOP heeft het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico herverzekerd. Vanaf 1 januari 2011 tot 1 januari 2016 is de herverzekering ondergebracht bij Zwitserleven te Amstelveen. De herverzekering is per 1 januari 2016 overgegaan naar elipsLife te Amstelveen. Met de herverzekeraar is geen resultatendelingen overeengekomen.

### **Verlenging overeenkomst pensioenuitvoerder**

Het bestuur heeft in 2016 samen met Syntrus Achmea stilgestaan bij de kwaliteit van de uitvoering van de pensioenadministratie en de overige diensten zoals bestuursondersteuning en adviserend actuaris. De aanleiding hiervoor waren tegenvallende SLA-resultaten en de aflopende overeenkomst tussen SOP en Syntrus Achmea. Na uitvoerige gesprekken heeft het bestuur in 2016 besloten om de pensioenuitvoering met een jaar te verlengen bij Syntrus Achmea van 1 januari 2017 tot 1 januari 2018. De dienstverlening is inmiddels verbeterd en heeft geleid tot positieve SLA-resultaten.

## **Governance**

### ***Code Pensioenfondsen***

Tijdens de ontwikkeling van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen stelde de Stichting van de Arbeid in samenwerking met de Pensioenfederatie de Code Pensioenfondsen (hierna: de Code) op. Het doel van de 83 normen in de Code is de verhoudingen binnen het pensioenfonds transparanter te maken. Ook de communicatie met de belanghebbenden zoals werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden, moet door de Code transparanter worden. Tot slot moet de Code bijdragen aan het versterken van 'goed pensioenfondsbestuur'. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen ziet toe op de naleving van de Code. Per orgaan zijn normen opgenomen over taak en werkwijze, samenstelling en zittingsduur, geschiktheid, benoeming, schorsing en ontslag. Daarnaast zijn overkoepelende thema's opgenomen. De thema's gaan zowel over het eigen functioneren van het fonds als van dienstverleners.

SOP leeft de Code na op basis van het pas toe of leg uitbeginsel. SOP voldeed in het verslagjaar aan de Code, op twee normen na.

- Norm 60: "De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal vier jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd."

Het bestuur heeft in 2016 besloten om de heren Hartog en Timmer te herbenoemen voor een periode van vier jaar. DNB heeft aangegeven dat de herbenoeming van de heer Hartog niet in lijn is met de Code omdat hij zitting heeft in het bestuur sinds de oprichting van SOP. Omwille van het lopende onderzoek naar de toekomst van SOP, is DNB akkoord dat de heer Hartog tot eind 2017 zitting blijft houden in het bestuur.

- Norm 67: "In het bestuur en VO zitten tenminste één man en één vrouw".

Alle leden in het verantwoordingsorgaan zijn man. Het bestuur streeft naar een samenstelling waarbij de belanghebbenden zo evenwichtig mogelijk zijn vertegenwoordigd in het bestuur en verantwoordingsorgaan en dat er ten minste één man en één vrouw zitting hebben. Bij vacatures wordt de gewenste diversiteit benoemd.

### ***Geschiktheid en functioneren bestuur***

De geschiktheid van bestuursleden heeft de aandacht van het bestuur. Het bestuur heeft het geschiktheidsplan geactualiseerd in 2016.

### ***Zelfevaluatie***

Het doel van de zelfevaluatie is de kwaliteit van het bestuur in stand te houden en daar waar nodig te verbeteren. Het bestuur van SOP heeft in december 2016 een zelfevaluatie uitgevoerd. De aanbevelingen om de geschiktheid van bestuursleden te bevorderen worden in 2017 verder op gepakt doormiddel van twee brainstormsessies per jaar.

### ***Samenstelling bestuur en BAC***

In 2016 is mevrouw De Groot is in 2016 toegetreden als lid van de BAC. De heren Timmer en Hartog in 2016 zijn herbenoemd namens de werkgevers voor een periode van 4 jaar en mevrouw De Groot namens de deelnemers. Uit een schriftelijke oproep onder de actieve deelnemers zijn geen kandidaatstellingen naar voren gekomen behoudens de herkiesbaarstelling van mevrouw De Groot. In de bestuursvergadering van 5 december 2016 is mevrouw C.M. de Groot door het bestuur herbenoemd als bestuurslid namens de werknemers van SOP.

### ***Gedragcode en compliance officer***

Het fonds heeft een gedragscode. Alle betrokkenen hebben de gedragscode ondertekend. De gedragscode geeft regels en richtlijnen voor alle betrokkenen:

- Ter voorkoming van verstrengeling van belangen;
- ter vermijding van verspreiding en misbruik van vertrouwelijke informatie en;
- ter voorkoming van koersmanipulatie.

Zaken die onder de meldingsplicht of toestemmingsregeling vallen, worden gemeld aan de compliance officer van het SOP. De compliance officer, de heer Post, ziet toe op de naleving van de gedragscode en relevante wet- en regelgeving. De compliance officer doet eenmaal per jaar verslag van zijn bevindingen aan het bestuur. De compliance officer heeft in 2017 over boekjaar 2016 geen bijzonderheden geconstateerd.

### **Fondsdocumenten**

In 2016 zijn de volgende fondsdocumenten geactualiseerd:

- Transparantiedocument;
- Noodprocedure;
- Checklist Code Pensioenfondsen.

### **Toezichthouders AFM, DNB en AP**

DNB, de Autoriteit Financiële Markten (hierna: AFM) en de Autoriteit Persoonsgegevens (hierna: AP) houden toezicht op pensioenfondsen. DNB beoordeelt de financiële aspecten. De AFM ziet toe op gedrag en communicatie. De AP ziet toe op de 'meldplicht datalekken'. Volgens de systematiek van DNB is SOP als een middelgroot pensioenfonds geclassificeerd. De toezichthouders hebben in 2016 geen sancties opgelegd aan het fonds, geen formele aanwijzingen, is geen bewindvoerder aangesteld en is geen boete of dwangsom opgelegd.

### **Toezichtthema's 2016 van DNB**

Het belangrijkste onderwerp van het toezicht op pensioenfondsen in 2016 was de financiële opzet van pensioenfondsen. Andere thema's waren:

- duurzaamheid van het beleggingsbeleid van pensioenfondsen;
- toekomstbestendigheid bedrijfsmodel kwetsbare pensioenfondsen.

### **On-site onderzoek SOP**

Begin 2017 heeft DNB kenbaar gemaakt een on-site onderzoek uit te voeren bij SOP naar de toekomstbestendigheid van het bedrijfsmodel van SOP. Door middel van documentenonderzoek, interviews en het doorlopen van processen, informatie en rapportages willen zij meer inzicht krijgen in de organisatie van SOP en het gevoerde beleid en processen.

### **DNB: 'Bewustzijn IT-risico's bij besturen toegenomen'**

DNB heeft in april 2016 SOP uitgenodigd om mee te doen aan een inventarisatie naar de IT-risico's bij middelgrote pensioenfondsen. Belangrijkste punt uit een eerder onderzoek bij grote pensioenfondsen was de borging van de bestuurlijke aandacht voor IT-risico's binnen de bestuurlijke context.

### **DNB onderzocht kwaliteit zelfevaluatie pensioenfondsen**

DNB onderzocht de kwaliteit van zelfevaluatie van pensioenfondsen onder 50 middelgrote pensioenfondsen. Voor het verbeteren van het functioneren van het fondsbestuur is het belangrijk dat fondsen goed in staat zijn het eigen functioneren kritisch te beoordelen en concrete en haalbare verbeterpunten te formuleren. DNB heeft in september 2016 meegedeeld dat het SOP geselecteerd was voor deelname aan het onderzoek. DNB verwerkt de uitkomsten van de vragenlijsten en interviews tot good practices die met de sector gedeeld worden begin 2017.

### **DNB Integriteitsrisico analyse moet op orde zijn**

DNB verwachtte dat pensioenfondsen hun systematische integriteitsrisicoanalyse per 1 januari 2016 op orde hadden. De systematische integriteitsrisicoanalyses (SIRA) zijn het startpunt. Een van de onderzoeksvragen is of de door het pensioenfonds gehanteerde procedures en maatregelen goed zijn afgestemd op de gesignaleerde risico's. Andere vragen zijn welke risico's het fonds acceptabel vindt en of de gesignaleerde risico's binnen die grenzen passen. SOP heeft haar integriteitsrisico analyse januari 2016 vastgesteld en aan DNB aangeboden.

### ***AFM onderzoekt communicatie over lage dekkingsgraden, communicatie variabele uitkeringen***

De AFM onderzocht in 2016 samen met DNB of pensioenuitvoerders hun deelnemers goed informeren in een sector breed onderzoek "Financiële opzet en informatie". Daarbij onderzochten zij of pensioenfondsen met een lage dekkingsgraad hun deelnemers daarover goed informeren. Ze onderzochten ongeveer 140 fondsen die eind 2015 een beleidsdekkingsgraad hadden onder de indexatiegrens van 110%. De AFM en DNB bekeken of de informatie over toeslagen en verlagingen consistent is met de financiële opzet. En of die informatie correct, evenwichtig en duidelijk is. DNB en AFM gaven fondsen een terugkoppeling in december 2016. Bij SOP is door de toezichthouders geconstateerd dat er te weinig informatie over de te verwachten verhoging of verlaging van pensioenaanspraken te vinden was. SOP zal in de toekomst bij de communicatie naar deelnemers hier rekening mee houden.

### ***Sinds 2016 wettelijke meldplicht van een datalek***

Met ingang van 1 januari 2016 is een wijziging van de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) in werking getreden die een meldplicht regelt voor datalekken. Deze meldplicht houdt in dat organisaties verantwoordelijk voor de verwerking van persoonsgegevens, zoals het fonds, melding moeten doen bij de AP als zij een datalek constateren en in een aantal gevallen moeten zij het datalek ook melden aan de betrokkenen (de mensen van wie de persoonsgegevens zijn gelekt).

De termijn voor het melden van het datalek begint te lopen op het moment dat het fonds, of een uitbestedingspartij die het fonds heeft ingeschakeld, op de hoogte raakt van een incident dat mogelijk onder de meldplicht datalekken valt. De melding dient zo mogelijk niet later dan 72 uur na de ontdekking te worden gedaan.

In 2016 is er één melding gemaakt van datalekken. Dit incident als wel de oorzaak en oplossing zijn opgenomen in de kwartaalrapportage "Risicorapportage niet-financiële risico's".

### ***Bewerkersovereenkomsten***

Het bestuur van SOP ziet erop toe dat de bewerkers voldoende waarborgen bieden ten aanzien van de naleving van de meldplicht voor datalekken. Dat betekent dat het fonds ervoor moet zorgen dat, ook als het fonds persoonsgegevens laat bewerken door een bewerker, deze in staat moet zijn om de wettelijke verplichtingen na te komen. Dit houdt in ieder geval in dat het fonds ervoor moet zorgen dat de bewerker het fonds tijdig en adequaat informeert over de datalekken waarvan hij kennis krijgt. SOP heeft met Syntrus Achmea een bewerkersovereenkomst gesloten. Deze bewerkersovereenkomst vormt een integraal onderdeel van de waarin de afspraken betreffende meldplicht datalekken zijn vastgelegd. Met Robeco zijn de gesprekken over een bewerkersovereenkomst begin 2017 opgestart.

## **Communicatie**

### ***Wet pensioencommunicatie***

De Wet pensioencommunicatie trad op 1 juli 2015 in werking en is in stappen geïmplementeerd. Het doel is betere pensioencommunicatie. Fondsen moeten de onzekerheden over pensioen beter uitleggen. En deelnemers krijgen een persoonlijk totaaloverzicht van hun pensioen. Met meer digitale communicatie wordt geprobeerd kosten te beperken.

### ***Pensioen 1-2-3***

#### ***Website***

Vanaf 2016 krijgen nieuwe deelnemers een Pensioen 1-2-3. Dit (digitale) document vervangt de startbrief. De deelnemer kan zich in drie stappen verdiepen in zijn pensioenregeling. Met iconen klikt hij door naar extra informatie. De eerste laag informeert hem in enkele minuten concreet over zijn pensioenregeling. De tweede laag is een toelichting op de informatie in laag 1. De derde laag bevat gedetailleerde informatie, zoals het pensioenreglement en de statuten. Het Pensioen 1-2-3 is geïntegreerd in de website van SOP en werkt met minder tekst en meer beeld (iconen).

### *Uniform Pensioenoverzicht 2017*

Voor het Uniform Pensioenoverzicht (hierna: UPO) moet nog duidelijkheid komen over de uniforme rekenmethodiek voor de scenario's die deelnemers inzicht geven in koopkracht en risico's. Vanaf 2017 ontvangen deelnemers een UPO waarbij gebruik gemaakt wordt van de Pensioen 1-2-3 iconen en wordt de toelichting op het UPO verplaatst naar laag 2 op de website van SOP. Ook krijgen de deelnemers meer inzicht in de toekomstverwachting (zoals verhogen of/verlagen van het pensioen).

### **Bestuursverslag pensioenfondsen verplicht op website**

Per 1 juli 2016 zijn pensioenfondsen wettelijk verplicht om op hun websites het actuele bestuursverslag en de jaarrekening te plaatsen. Het fonds moet ook informatie geven over uitvoeringskosten aan in ieder geval de deelnemer, gewezen deelnemer, gewezen partner en pensioengerechtigde. De bestuursverslagen van de afgelopen jaren zijn op de website van het fonds te vinden, [www.ortecpensioenfonds.nl](http://www.ortecpensioenfonds.nl).

### **Nieuwsbrief**

Aan het eind van jaar ontvangen (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden een nieuwsbrief van het fonds. De volgende onderwerpen zijn opgenomen:

- De financiële situatie: De (beleids)dekkingsgraad en het informeren over het indienen van een herstelplan.
- De toekomst van SOP: Stand van zaken met betrekking tot het onderzoek naar de mogelijkheden om als SOP in te stappen in een APF of BPF.
- Uitnodiging van de deelnemersbijeenkomsten: In 2016 en 2017 hebben de jaarlijkse deelnemersbijeenkomsten plaatsgevonden in april. De bijeenkomsten zijn goed bezocht door deelnemers van het fonds.
- Communicatie beter afgestemd op deelnemers: Een toelichting op de veranderingen die de Wet Pensioencommunicatie met zich meebrengt.

### **Communicatiebeleidsplan 2013 - 2017**

In 2013 is een communicatiebeleidsplan 2013 - 2017 opgesteld en goedgekeurd door het bestuur van SOP. In dit communicatiebeleidsplan is de lange termijnstrategie ten aanzien van de pensioencommunicatie beschreven. Tevens wordt er jaarlijks een communicatieplan opgesteld waarin de communicatieactiviteiten voor het betreffende jaar worden beschreven.

### **Communicatiejaarplan 2017**

Voor 2017 zijn de volgende communicatieactiviteiten gedefinieerd:

- Digitale nieuwsbrief: Uitwerking in 2017 en eerste verzending in 2018.
- Pensioen 1-2-3: Website van het fonds actualiseren en nieuw format UPO 2017.
- Mijnpensioenoverzicht.nl: Per 1 januari 2017 zal de uitbreiding van de functionaliteit van het pensioenregister ([Mijnpensioenoverzicht.nl](http://Mijnpensioenoverzicht.nl)) zijn gerealiseerd. De nieuwe functionaliteit houdt in dat de deelnemer de ingangsdatum van zijn pensioen kan verschuiven.
- Schriftelijke communicatie met alle deelnemers: Aandacht schenken aan de positie van het fonds, invloeden van wetwijzigingen m.b.t. de pensioenregeling en belangrijke bestuursbesluiten.
- Deelnemersbijeenkomst: Doormiddel van een persoonlijke manier de deelnemers informeren over actuele zaken die spelen bij het fonds en van belang zijn voor de deelnemers.
- Communicatiebeleidsplan 2018 - 2022: Het huidige communicatiebeleidsplan loopt van 2013 tot en met 2017. Eind 2017 wordt er een nieuw beleidsplan opgesteld en vastgesteld.
- Internetsite: De website onder aandacht brengen in alle communicatie uitingen van het pensioenfonds.



## **Belangrijke ontwikkelingen**

### ***Deelnemers kunnen kiezen voor een vaste of variabele pensioenuitkering***

Vanaf 1 september 2016 biedt de Wet verbeterde premieregeling aan deelnemers van premieregelingen de keuze voor een vaste of variabele uitkering. De variabele pensioenuitkering is een vernieuwing, een stap op weg naar een nieuw pensioenstelsel. Een variabele uitkering is naar verwachting vaak hoger dan een vaste uitkering, maar kan ook dalen. Er zijn niet meteen aanbieders van variabele uitkeringen. Daarom is de pensioenknipregeling verlengd tot 1 juli 2017. De aanstaande gepensioneerde in een premieregeling kan daarmee het pensioenkapitaal knippen. Hij kan eerst een tijdelijke uitkering van 2 jaar aankopen en daarna een levenslange uitkering. Als de pensioenuitvoerder geen variabele uitkering aanbiedt, kan de gepensioneerde dan bij een andere pensioenuitvoerder een levenslange variabele uitkering aankopen. Aanbieders van alle beschikbare premieregelingen moeten gaan werken met het life cycle beginsel bij beleggingen. Pensioenfondsen die hun uniform beleggingsbeleid willen behouden, moeten aantonen dat ze de deelnemer voldoende beschermen tegen het beleggingsrisico. Lukt dat niet dan is vanaf 1 januari 2018 een life cycle methodiek verplicht. Deelnemers in vrijwillige pensioenregelingen bij pensioenfondsen (bijvoorbeeld een netto pensioenregeling) kunnen niet kiezen voor een variabele uitkering. Dit wordt namelijk belemmerd door taakafbakeningseisen. Er is een lobby voor een wetswijziging voor deze vrijwillige regelingen.

### ***Vanaf 1 oktober OR betrokken bij wijzigen en onderbrengen pensioenregeling***

Werknemers kregen per 1 oktober 2016 via de ondernemingsraad (hierna: OR) instemmingsrecht bij het wijzigen van een pensioenregeling. Het instemmingsrecht geldt ook bij het onderbrengen van de pensioenregeling bij een andere pensioenuitvoerder. Het maakt niet uit of de nieuwe uitvoerder van de regeling een algemeen pensioenfonds of een verzekeraar, een ander pensioenfonds, een premiepensioeninstelling of een pensioeninstelling uit een andere lidstaat is. In alle gevallen heeft de OR instemmingsrecht. Vanaf 2013 had de ondernemingsraad al instemmingsrecht bij het invoeren of intrekken van een pensioenovereenkomst bij een pensioenfonds. Daar kwam ook het wijzigen daarvan bij. De OR heeft echter geen instemmingsrecht als over de pensioenregeling inhoudelijk afspraken zijn gemaakt in een cao. En ook niet bij wijziging van een verplichtgestelde bedrijfstakpensioenregeling.

### ***Vanaf 1 januari 2016 bestaat de mogelijkheid van een algemeen pensioenfonds***

De Eerste Kamer nam vlak voor het kerstreces van 2015 het Wetsvoorstel algemeen pensioenfonds aan. Het APF biedt, behalve voor verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen, nieuwe mogelijkheden voor schaalvergroting. Daarbij neemt de ruimte voor keuzemogelijkheden toe en voor het behoud van eigenheid van de regeling. De behandeling lukte op het nippertje in 2015. De toegevoegde waarde van het algemeen pensioenfonds stond niet ter discussie. Wel een zorgvuldige behandeling van het wetsvoorstel. Het APF is een vernieuwing, een stap op weg naar een nieuw pensioenstelsel.

### ***Fondsen moeten (waarschijnlijk) regeling aanpassen door nieuwe fiscale richtleeftijd***

De AOW-leeftijd gaat in 2022 verder omhoog naar 67 jaar en 3 maanden. En de fiscale pensioenrichtleeftijd voor aanvullende pensioenen gaat in 2018 omhoog naar 68 jaar. Deze pensioenrichtleeftijd is een rekenleeftijd. Daarmee wordt de jaarlijkse maximaal toegestane fiscale pensioenopbouw berekend. Pensioenfondsen die nu de maximale fiscale mogelijkheden gebruiken, moeten vóór 2018 besluiten over aanpassing van hun regeling. En over de communicatie hierover. Het bestuur moet besluiten of het fonds de opgebouwde aanspraken (met een lagere pensioenrichtleeftijd) gaat herrekenen naar de nieuwe pensioenrichtleeftijd van 68 jaar. Voor verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen heeft de nieuwe pensioenrichtleeftijd ook effect op de verplichtstelling. Om tijdig de verplichtstelling aangepast te hebben, moet het verzoek hiertoe uiterlijk 1 juli 2017 bij SZW zijn ingediend.

### ***Kabinet schrapt onnodige fiscale pensioenregels***

Het kabinet schrapte per 1 januari 2017 een aantal onnodige en lastig uitvoerbare fiscale pensioenregels:

- Het pensioen kan ingaan op de eerste van de maand waarin de pensioenleeftijd wordt bereikt.
- De 100%-toets verdwijnt. Volgens deze toets mocht het ouderdompensioen nooit boven het laatste loon uitkomen.
- Er hoeft geen verklaring van doorwerken meer te worden afgegeven bij het uitstellen van pensioen. In plaats daarvan mag een ouderdompensioen op zijn laatst ingaan 5 jaar na het bereiken van de AOW-leeftijd.

### ***Pensioenfondsen met uitkeringsovereenkomst moet btw blijven betalen***

Staatssecretaris Wiebes wil defined benefit-regelingen (uitkeringsovereenkomsten) niet in aanmerking laten komen voor een vrijstelling van BTW. Op 9 december deed de Hoge Raad hier uitspraak over. De Hoge Raad oordeelt dat een pensioenfonds dat een uitkeringsovereenkomst uitvoert, geen gemeenschappelijk beleggingsfonds is omdat de deelnemers niet een beleggingsrisico van voldoende betekenis dragen. Daarom moet zo'n fonds BTW blijven betalen over de kosten voor het vermogensbeheer. Dit geldt niet voor een pensioenfonds dat een premieovereenkomst uitvoert. Daar werkt het beleggingsresultaat direct door in het saldo op de pensioenrekening. De Eerste Kamer had aangedrongen op een gelijk fiscaal speelveld voor premie- en uitkeringsovereenkomsten.

### **Vermogensbeheer**

#### ***Economie***

Het jaar 2016 heeft ons vele gezichten laten zien. In een jaar dat als woelig te kenmerken valt, nam de mondiale economische activiteit desondanks met 3,3% toe, niet hoger dan in 2015. Het jaar startte in mineur op de beurzen door zorg omtrent een aanstaande recessie in de Verenigde Staten, aangewakkerd door een teleurstellende groei in het eerste kwartaal. De vrees voor een recessie sloeg om in hoop over de economische koers van de Verenigde Staten na de verrassende overwinning van Donald Trump in de presidentsverkiezingen van 8 november 2016.

Deze ervaring in het beursstemming leunde echter niet eenzijdig op de overwinning van de Republikeinse kandidaat Trump. Reeds geruime tijd voor de presidentsverkiezingen was een acceleratie in de loongroei van Amerikaanse werknemers waarneembaar, die bijdroeg aan een stijging in het consumentenvertrouwen. Elders in de wereld leek in de tweede helft van 2016 ook een kantelpunt te zijn bereikt te zijn in de groei en inflatie dynamiek, geholpen door het herstel in de olieprijs. Belangrijke opkomende markten als Brazilië en Rusland klommen uit een diepe recessie, China's industriële activiteit veerde op na een sterke monetaire impuls en de Europese groei versnelde ondanks politieke onrust in de regio.

De keuze van de Britten om de EU te verlaten in het referendum van 22 juni verraste evenzeer als de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten, beide in uitkomst en economische weerslag. Tot nu toe heeft de sterke daling van het Britse pond de negatieve implicaties van toegenomen onzekerheid onder investeerders in het Verenigd Koninkrijk goeddeels opgevangen. Het tijdsbestek en de doelstellingen van de Britse regering voor het verlaten van de EU zijn echter ambitieus te noemen.

Centrale banken behielden hun constructieve rol in het achterliggende jaar, maar wel wordt gaandeweg steeds duidelijker dat de inspanningen om de economie via hogere beurskoersen aan te jagen in effectiviteit afnemen. Deze ontwikkeling leidde er ook toe dat de aandacht in het economiedebat is verschoven van monetair beleid naar fiscaal beleid als te hanteren beleidsinstrument. Instellingen als het IMF en de Europese Commissie bepleitten afgelopen jaar dat landen die fiscale bestedingsruimte hebben daarvan gebruik moeten maken, een duidelijke verschuiving in opvatting aangezien deze instituties voorheen juist een restrictief fiscaal beleid voorstonden. De centrale bank van de Verenigde Staten (hierna: Fed) besloot tot slechts 1 renteverhoging in december, die breed was geanticipeerd door de financiële markten gezien het krachtige herstel in de arbeidsmarkt met een werkloosheidsgraad die daalde naar 4,7%. De Europese centrale bank (hierna: ECB) breidde haar opkoopprogramma verder uit in 2016, zowel in omvang als samenstelling, maar kondigde in december j.l. een reductie van het maandelijkse aankoopbedrag aan van 80 miljard naar 60 miljard per maand tot december 2017. De Japanse centrale bank (hierna: BOJ) zette een nieuw beleidsinstrument in met het handhaven van een 0% rente op de 10 jarige staatsobligatie van Japan. Neveneffect is dat de Japanse overheid meer speelruimte krijgt voor fiscale stimulering. De centrale bank van China (hierna: PBOC) lijkt meer comfortabel met het huidige pad van gecontroleerde yuan depreciatie.

Een opvallend kenmerk van het sociaal- economische landschap in 2016 was de opkomst van het populisme. Populisten lukte het om meer zichtbaar dan voorheen een beweging in gang te zetten die het establishment verwijt economische ongelijkheid, immigratie en terrorisme niet afdoende te adresseren.

Beleggers schuwden risicovolle beleggingen gedurende de start van 2016 toen de malaise op de oliemarkt zich verdiepte en het recessiegevaar acuut leek. Een vervlakkende rentecurve en oplopende opslagen voor kredietrisico in de markt voor bedrijfsobligaties wezen eveneens deze richting uit. Het gebrekkige optreden van Chinese autoriteiten op lokale handelsverstoringen versterkte het negatieve sentiment. Het spreekwoordelijke "zoals januari gaat, zo gaat de rest van het jaar" ging dit jaar echter niet op. De MSCI World All countries index liet een rendement van 10,7% in euro's noteren, een bovengemiddeld rendement vanuit een langjarig perspectief. Opkomende markten lieten nog betere cijfers zien met een totaal rendement van 14,5% in euro's, na vier jaar te zijn achtergebleven bij ontwikkelde markten. Brazilië en Rusland bleken winnaars binnen opkomende markten.

### **Beleggingsbeleid 2016**

De hoofddoelstelling van het beleggingsbeleid is de beleggingen zo in te richten dat op lange termijn aan de verplichtingen kan worden voldaan. Hierbij wordt getracht een maximaal beleggingsrendement te genereren bij een acceptabel niveau van het beleggings- en balansrisico.

Het strategisch beleggingsbeleid wordt door het bestuur vastgesteld aan de hand van een periodiek uit te voeren ALM studie en de actuele financiële positie van het fonds. Tijdens de ALM studie worden de risico's die het pensioenfonds loopt ten aanzien van de pensioenregeling, het indexatiebeleid, het premiebeleid en het beleggingsbeleid geanalyseerd.

Begin 2015 is de laatste ALM studie uitgevoerd. Uit de ALM studie bleek dat een verhoogde weging naar aandelen tot betere resultaten leidt voor alle deelnemers, ook in een slechter economisch wereldbeeld. Dit is in lijn met de ambitie van het fonds om de pensioenen volledig te indexeren. Op basis daarvan is besloten om de verdeling naar aandelen te verhogen van 30% naar 40%. Deze mogelijkheid was er omdat SOP zich in reservetekort bevond en hierdoor de ruimte kreeg om eenmalig het risicoprofiel te verhogen. Het jaar 2016 is gebruikt om verder richting de strategische asset allocatie (SAA) te bewegen. Om overmatige transactiekosten te voorkomen is met name door middel van het beleggen van de nieuwe premiegelden de portefeuille richting de SAA gestuurd. De te bereiken SAA en de weging per einde 2016 zijn als volgt:

<i>Beleggingscategorie</i>	<i>Normweging</i>	<i>Weging eind 2016</i>
Aandelen ontwikkelde markten	33%	34%
Aandelen opkomende markten	7%	7%
Staatsobligaties euro	51%	50%
Bedrijfsobligaties euro	9%	9%
Liquiditeiten	0%	0%

De manier waarop de renteafdekking wordt gestuurd is eind 2016 gewijzigd. Tot november stuurde het fonds op een duratie van de totale beleggingsportefeuille. De target duratie bedroeg 11 met een bandbreedte van 1 jaar (ondergrens duratie 10, bovengrens duratie 12). In de plaats van als sturingsvariabele een target duratie te hanteren, is deze methode vervangen voor een target verhouding (percentage) van de modified duratie van de beleggingen ten opzichte van de modified duratie van de verplichtingen. Het gewenste niveau van de renteafdekking is ongewijzigd gebleven. De nieuwe target verhouding is een vast percentage van 35% met een bandbreedte van +/- 5%-punt. De belangrijkste doelstelling van deze aanpassing voor de renteafdekking is dat er niet alleen op de duratie van de beleggingen wordt gestuurd, maar ook de duratie van de verplichtingen worden meegewogen. Daarnaast wordt de gewenste anti-cyclische herbalancering behouden.

Het valutarisico in de aandelen beleggingen wordt niet afgedekt.

### **Ontwikkelingen SOP 2016**

Vanaf 1 februari 2016 is de dienstverlening van Robeco uitgebreid. De dienstverlening is vastgelegd in de bestaande Investment Management Agreement (hierna: IMA) tussen SOP en Robeco. In het mandaat (onderdeel van de IMA) is bepaald dat premies worden gebruikt om middels een vaste stortingsmix richting de strategische asset allocatie te bewegen. Daarnaast wordt er geen automatische rebalancing toegepast vanuit Robeco bij het raken van bandbreedtes, dit om het aantal transacties te beperken.

In het najaar van 2015 is een inventarisatie gedaan naar een alternatief voor het Robeco NV aandelenfonds omdat het actieve karakter niet past bij de investment beliefs van het fonds. Besloten is een deel vanuit Robeco NV te beleggen in het Robeco Quant Developed Markets fonds (reeds in portefeuille SOP) en een deel te beleggen in het Robeco Quant Developed Markets fonds (nieuw in portefeuille SOP). Begin 2016 is een eerste EUR 5 mln uit het Robeco NV fonds belegd in het Robeco Quant Developed Markets fonds. In het najaar van 2016 heeft het fonds de overgebleven beleggingen in Robeco NV afgebouwd en belegd in het Robeco Quant Developed Markets fonds en Robeco Conservative Equity fonds.

### **Impact marktontwikkelingen op rendementen SOP in 2016**

Over geheel 2016 is de rente per saldo gedaald. Gekeken naar de 10-jaars yield voor Europese AAA staatsleningen, stond deze begin 2016 op 0,77% en daalde gedurende het jaar tot een niveau van 0,26%. Dit heeft geleid tot een positief rendement op de obligatieportefeuille van SOP. De inflatie in de eurozone is in 2016 gestegen van 0,5% naar 0,9%. De kredietopslag voor bedrijfsobligaties is licht gedaald in 2016 wat heeft bijgedragen aan een positief rendement. Na de aanvankelijk onrustige start hebben aandelen wereldwijd per saldo een goed rendement (ca. 10%) laten zien. Het rendement op aandelen uit opkomende landen is zelfs boven het rendement op aandelen uit ontwikkelde landen geëindigd.

### **Rendement 2016**

In 2016 is er een netto rendement op portefeuille niveau van 9,9% behaald. In de tabel hieronder wordt het netto en bruto rendement per beleggingscategorie en het bruto benchmark rendement getoond. De bruto rendementen zijn de rendementen zoals door Robeco voor de beleggingsfondsen worden gerapporteerd. De netto rendementen zijn inclusief timing effecten van aan -en verkopen. Door deze timing effecten kan het gerealiseerde netto rendement sterk afwijken van het bruto fondsrendement.

<i>Beleggingscategorie</i>	<i>Netto rendement</i>	<i>Bruto rendement</i>	<i>Bruto benchmark</i>
Aandelen	9,9%	10,6%	11,4%
Aandelen ontwikkelde markten	8,0%	9,5%	10,7%
Aandelen opkomende markten	20,7%	16,1%	14,5%
Vastrentende waarden	9,8%	9,9%	9,3%
Staatsobligaties euro	10,7%	10,7%	10,0%
Bedrijfsobligaties euro	5,2%	5,0%	5,4%
Totale portefeuille	9,9%	10,2%	10,1%

### **Prudent person**

Conform artikel 135 van de Pensioenwet dient het fonds een beleggingsbeleid te voeren in overeenstemming met de prudentpersonregel. Het fonds belegt op zodanige wijze dat de veiligheid, de kwaliteit, de liquiditeit en het rendement van de portefeuille als geheel zijn gewaarborgd.

### **Maatschappelijk verantwoord beleggen**

Het bestuur hecht er aan om op een maatschappelijk verantwoorde wijze te beleggen. Gezien de beperkte omvang van SOP is het fonds slechts beperkt in staat om een eigen beleid voor bijvoorbeeld actief aandeelhouderschap na te streven. Het bestuur is zich echter bewust van het feit dat ze haar verantwoordelijkheid op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen kan nemen door hier rekening mee te houden bij de selectie van beleggingsfondsen waarin wordt belegd. Bij de selectie van beleggingsfondsen hanteert het bestuur als belangrijke criterium dat het fonds aantoonbaar nastreeft om te handelen in lijn met de 10 principes in het United Nations Global Compact.

SOP belegt uitsluitend in fondsen die aan kunnen tonen dat zij voldoen aan het gestelde in Artikel 21a van het Besluit Marktmissbruik Wft. Hiermee geeft het bestuur van SOP invulling aan haar wens om niet te investeren in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van clustermunitie of essentiële componenten van zulke wapens, of die significante inkomsten genereren uit de verkoop of het transport van deze wapens.

Binnen de fondsen van Robeco worden richtlijnen ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen gehanteerd die in lijn zijn met bovengenoemde wensen van het bestuur van SOP. Robeco hanteert een uitsluitingenbeleid binnen deze fondsen.

### **Uitgangspunten en Investment beliefs**

Het bestuur hanteert de volgende uitgangspunten en beleggingsovertuigingen ('investment beliefs') bij de nadere invulling van de beleggingsportefeuille:

#### *Uitgangspunten*

- De pensioenverplichtingen vormen het uitgangspunt voor de inrichting van het beleggingsbeleid.
- Het balansrisico van SOP wordt grotendeels bepaald door de Strategische Asset Allocatie (SAA) en mate van renteafdekking.
- Het bestuur wil begrijpen waarin wordt belegd. Daarom wordt er niet in complexe beleggingscategorieën en/of producten belegd.
- Het bestuur belegt kostenbewust. Fondsen met een hoge kostenstructuur worden vermeden.
- Alle beleggingen dienen transparant te zijn alsmede effectief in het kader van het doel van het fonds. Het bestuur dient het beleid te kunnen uitleggen aan de belanghebbenden. Dit betreft het product, de werking ervan en ook de erbij behorende risico's.

#### *Investment Beliefs*

Het nemen van beleggingsrisico wordt beloofd op lange termijn

- Het bestuur gelooft in dat het nemen van beleggingsrisico op de lange termijn loont in de vorm van een risicopremie op aandelen en een spread op bedrijfsobligaties.
- Het bestuur gelooft niet dat het nemen van actief risico (in een poging de markt te "verslaan") structureel beloond zal worden met een extra rendement na aftrek van kosten. In de keuze van beleggingsfondsen beschouwt het bestuur het uitvoeren van actief beheer dan ook niet als een voordeel. Dit betekent echter niet dat het bestuur beleggingsfondsen met een actief beheer op voorhand uitsluit. Het bestuur heeft per beleggingscategorie een risicolimiet bepaald voor actief beheer. Het bestuur monitort of het vermogensbeheer binnen deze risicolimieten wordt uitgevoerd.

#### Risicospreiding door diversificatie

- Het bestuur streeft optimalisatie van de beleggingen na door de beleggingen te spreiden over beleggingscategorieën die een niet-perfecte onderlinge samenhang ('correlatie') vertonen.
- Diversificatie wordt zowel op het SAA niveau toegepast door het alloceren naar verschillende beleggingscategorieën als binnen beleggingscategorieën door beleggingen binnen één categorie te spreiden over landen, sectoren en tegenpartijen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen vormt een onderdeel van het beleggingsbeleid

- Het bestuur hecht waarde aan maatschappelijk verantwoord beleggen.

Geen afdekking van valutarisico

- Het bestuur gelooft niet dat het lopen van valutarisico beloond wordt. Valutarisico in vastrentende beleggingen wordt daarom vermeden.
- Het afdekken van valutarisico buiten de beleggingsfondsen om is voor een klein pensioenfonds te complex om zelf uit te voeren en brengt te hoge kosten met zich mee indien dit wordt uitbesteed aan een derde partij.
- Het valutarisico in de aandelenfondsen wordt daarmee bewust gelopen, waarbij het bestuur het valutarisico vooral ziet als een korte termijn risico en niet als een lange termijn risico.

## Risicobeheersing

In 2015 voldeed SOP niet aan norm 23 van de Code inzake risicobewustzijn en integraal risicomanagement. In 2016 heeft het bestuur veel aandacht geschonken aan Risicomanagement en heeft zij een Risicoanalyse uitgevoerd en een beheersingsmodel opgesteld en vastgelegd in het rapport 'risicoanalyse Stichting ORTEC Pensioenfonds'.

Tijdens de brainstormsessie maart 2016 zijn aan de hand van het COSO-model (ontworpen door het "Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) alle risico's geïdentificeerd en beoordeeld op waarschijnlijkheid van het optreden én de impact. Ook zijn te treffen beheersmaatregelen om de waarschijnlijkheid en/of impact te beperken vastgesteld.

Het fonds heeft op basis van de analyse een risico top 3 vastgesteld:

1. Sponsor risico (categorie omgevingsrisico)
2. Renterisico (categorie matchingsrisico)
3. Continuïteit bestuur/Wet en regelgeving (categorie operationeel risico)

Deze risico's hebben in de monitoring 2016 de grootste aandacht gekregen.

### *Sponsor risico*

Als onderdeel van de omgevingsrisico's is de stabiliteit van de sponsor een belangrijk issue. De impact van een wijziging (faillissement, financiering, overname, fusies) bij de sponsor kan -afhankelijk van de situatie- zeer hoog zijn. Het fonds is nog erg jong en heeft daarmee een grote herstelcapaciteit. Die herstelcapaciteit wordt mogelijk verloren ingeval van wezenlijke wijzigingen bij de sponsor. Het bestuur is van mening dat de sponsor stabiel is en dat de premie-inkomsten ook in de toekomst tijdig en correct betaald zullen worden. Het bestuur acht de waarschijnlijkheid dat dit risico zich voordoet dan ook klein en neemt - ondanks dat de impact hoog zou zijn - verder geen maatregelen om het risico te beperken.

### *Renterisico*

Het renterisico betekent dat de looptijd van de verplichtingen niet aansluit bij de looptijd van de beleggingen. Met name de beleggingen in vastrentende waarden zijn hierbij van belang. Indien deze looptijden niet op elkaar aansluiten, loopt het fonds een risico in de zin dat het effect van een wijziging van de rente een verschillende invloed heeft op de verplichtingen enerzijds (die worden berekend op basis van de markrente) en de waarde van de beleggingen anderzijds. Omdat de gemiddelde leeftijd van de deelnemers van het fonds laag is, is de afhankelijkheid van de verplichtingen van de markrente sterk. Bij een rentedaling zullen ook de vastrentende waarden in waarde toenemen. De mate waarin de waarde stijgt is echter afhankelijk van de duration. Als de duration van de beleggingen korter is dan de duration van de verplichtingen zal de stijging minder groot zijn dan de stijging van de verplichtingen. Dit vertaalt zich dan in een daling van de dekkingsgraad.

Het renterisico wordt beheerst door de duration van de vastrentende waarden te matchen met de duration van de verplichtingen. Het rente risico wordt door het fonds gedeeltelijk afgedekt door gebruik te maken van een Liability Driven Investment (LDI) fonds. Het renterisico wordt bewust deels opgehouden om te kunnen profiteren van een rentestijging en om bij een stijgende inflatie minder nadeel te ondervinden

Het beoogde percentage renteafdekking wordt iedere 3 jaar bepaald door middel van een ALM-studie de risicosituatie van het fonds te analyseren. Het actuele renteafdekkingspercentage wordt ieder kwartaal door de BAC geëvalueerd.

#### *Continuïteit bestuur/Wet en regelgeving*

De werkdruk binnen het pensioenfonds is de afgelopen jaren sterk toegenomen door een opeenvolging van wijzigingen in - en toename van - relevante wet- en regelgeving. In de beperkte tijd wordt het daarmee steeds moeilijker om alle benodigde werkzaamheden adequaat uit te voeren.

Het bestuur is van mening dat dit risico tot de grootste risico's van het fonds behoort. De tijd nodig voor het besturen van het fonds neemt steeds verder toe. De mogelijke impact van een eventuele krapte in beschikbare tijd voor het fonds is groot.

Bestuurders van het fonds voeren hun taken voor het fonds uit naast taken die zij uitvoeren bij de sponsor. Een maatregel tegen dreigende onderbezetting binnen het bestuur, is dat betere afspraken met de sponsor worden gemaakt over de tijdsverdeling tussen activiteiten voor het fonds en activiteiten voor de sponsor. Dit is mogelijk gebleken, maar maakt dat (verborgen) kosten voor het fonds steeds hoger worden. Een meer structurele maatregel kan mogelijk worden gevonden in een andere vorm van uitvoering van de pensioenregeling. Hierbij kan gedacht worden aan het onderbrengen van de regeling bij een APF. Deze mogelijkheid is in 2016 en 2017 in samenwerking met sociale partners onderzocht. Een volledige herverzekering wordt als minder aantrekkelijk gekwalificeerd omdat het de verantwoordelijkheden van het bestuur niet wegneemt en waarschijnlijk nadelig is voor de deelnemers.

#### **Transparantie in kosten**

Naar aanleiding van een onderzoeksrapport van de AFM in 2011 heeft de Pensioenfederatie in 2012 nieuwe richtlijnen voor de kostentransparantie uitgebracht. Er worden drie kostensoorten onderscheiden: de kosten van het pensioenbeheer, de kosten van het vermogensbeheer en de transactiekosten.

#### ***Kosten van pensioenbeheer***

De kosten van de uitvoering van de regeling bedragen € 483 per deelnemer (2015: € 537). Deze kosten zijn berekend door de totale pensioenuitvoeringskosten te delen door het totaal aantal actieve deelnemers en gepensioneerden ultimo jaar overeenkomstig de "Aanbevelingen Uitvoeringskosten" van de Pensioenfederatie. De pensioenbeheerkosten bestaan uit administratieve verrichtingen (pensioentoekenningen, betalen uitkering, verwerken waardeoverdrachten, etc.) en overige kosten zoals heffingen van de toezichthouders, adviseurs, juridische kosten, werkgeverskosten.

<b>Uitvoeringskosten pensioenbeheer in €</b>	<b>2016</b>	<b>2015</b>
Administratiekosten	253.000	274.000
Adviseurs- en controlekosten	53.000	51.000
Overige kosten	56.000	34.000
<b>Totale kosten uitvoering</b>	<b>362.000</b>	<b>359.000</b>

<b>Aantal deelnemers</b>	<b>2016</b>	<b>2015</b>
Actieve deelnemers	737	655
Pensioengerechtigden	13	13
<b>Totaal deelnemers</b>	<b>750</b>	<b>668</b>

<b>Uitvoeringskosten per deelnemer (afgerond) €</b>	<b>483</b>	<b>537</b>
---	------------	------------

De toename van de uitvoeringskosten in 2016 wordt voor een deels veroorzaakt door de afschaffing van de BTW-koepelvrijstelling voor pensioenadministratiekosten. Daarnaast heeft de Wet Pensioencommunicatie ook gezorgd voor aanvullende kosten alsmede het onderzoek naar de Ervaringssterfte en aanpassing van de AG-prognosetafel. Het bestuur is zich bewust van de hoge kosten per deelnemer, die het afgelopen jaar iets zijn afgenomen door de groei van nieuwe deelnemers.

### ***Kosten vermogensbeheer***

De kosten van vermogensbeheer bedragen 0,34% van het gemiddeld belegd vermogen (2015: 0,29%). Het betreft hier de managementfee, service fee, instapkosten en overige kosten voor de beleggingsfondsen van Robeco.

### ***Transactiekosten***

Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt moeten worden voor de aan- en verkoop van beleggingsstukken (aandelen, obligaties) binnen de beleggingsfondsen van Robeco. De transactiekosten bedragen 0,11% van het gemiddeld belegd vermogen (2015: 0,06%).

<b>Vermogensbeheerkosten in €</b>	<b>2016</b>	<b>2015</b>
Aandelen	116.000	81.000
Vastrentende waarden	114.000	51.000
Overige beleggingen	14.000	0
<b>Totale kosten uitvoering</b>	<b>244.000</b>	<b>132.000</b>
<b>Transactiekosten in €</b>	<b>2016</b>	<b>2015</b>
Aandelen	21.000	2.000
Vastrentende waarden	37.000	25.000
<b>Totale kosten uitvoering</b>	<b>58.000</b>	<b>27.000</b>
Gemiddeld belegd vermogen in €	50.365.000	45.313.000
Vermogensbeheerkosten van gemiddeld belegd vermogen	0,34%	0,29%
Transactiekosten van gemiddeld belegd vermogen	0,11%	0,06%
<b>Totaal kosten van gemiddeld belegd vermogen</b>	<b>0,45%</b>	<b>0,35%</b>

De toename van de vermogensbeheer- en transactiekosten worden voornamelijk veroorzaakt door beter inzicht in de transactiekosten en uitbreiding van het mandaat met Robeco. Over 2015 zijn alleen de management fee en de entrance/exit fees meegenomen. Over 2016 zijn ook de onderliggende transactie- en overige kosten meegenomen. Deze kosten konden voor 2015 niet geschat worden.



## FINANCIËLE PARAGRAAF

De door de Pensioenwet (PW) vereiste dekkingsgraad is 123,7% en de minimaal vereiste dekkingsgraad is 105,7%. Aangezien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad bevindt het pensioenfonds zich in een situatie van reservetekort. De beleidsdekkingsgraad is ook lager dan de minimaal vereiste dekkingsgraad. Daardoor is tevens sprake van een situatie van dekkingstekort.

### Dekkingsgraad

	31-12-2016	31-12-2015	31-12 2014	31-12 2013	31-12 2012
	%	%	%	%	%
Actuele dekkingsgraad	99,3	103,6	118,7	123,1	112,8
Beleidsdekkingsgraad	95,2	106,0	118,7	-	-
Vereiste dekkingsgraad	123,7	125,0	123,4	125,5	123,6

### Actuariële analyse van het resultaat

De samenstelling van het resultaat over 2016 en 2015 blijken uit het volgende overzicht:

	2016	2015
Wijziging rentetermijnstructuur	-7.468	-5.770
Resultaat op interest/beleggingen	4.770	540
Resultaat op premie	1.301	368
Waardeoverdrachten	-15	-14
Resultaat op uitkeringen	4	-2
Resultaat op overige kanssystemen	181	280
Toeslagverlening	-	-3
Incidentele mutaties	-1.113	-227
Resultaat	<u>-2.340</u>	<u>-4.828</u>

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 128 van de Pensioenwet zijn als volgt. Deze premie is inclusief de premiebijdragen risico deelnemers ad € 798 (2015: € 769).

	2016	2015
Kostendekkende premie	6.100	5.362
Gedempte premie	4.524	4.526
Feitelijke premie	6.684	4.983

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	4.748	4.143
Opslag voor uitvoeringskosten	356	354
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	996	865
	<u>6.100</u>	<u>5.362</u>

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	2.505	3.476
Opslag voor uitvoeringskosten	356	354
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	435	696
Voorwaardelijke onderdelen	1.228	-
	<u>4.524</u>	<u>4.526</u>

De actuarieel benodigde premie voor voorwaardelijke onderdelen is gelijk aan het verschil tussen de premie op basis van de rendementscurve inclusief opslag voor toekomstige indexatie en de premie op basis van de rendementscurve exclusief opslag voor indexatie, minus de opslag voor vereist eigen vermogen. De gehanteerde maatstaf is de prijsinflatie, en de hoogte van de prijsinflatie is gelijk aan 2,0%. Voor de eerste vijf jaar is voor de prijsinflatie een ingroeipad verondersteld.

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Gedempte premie	4.524	4.526
Verskil tussen feitelijke en gedempte premie	2.160	457
	<u>6.684</u>	<u>4.983</u>

## VERSLAG VAN DE VISITATIECOMMISSIE

### Samenvatting van bevindingen van de visitatiecommissie over uitgevoerde visitatie over 2016

De visitatiecommissie heeft haar onderzoek in de maand april 2017 uitgevoerd. Dit onderzoek is gebaseerd op een studie van de documenten van het pensioenfonds, bespreking met het bestuur en het Verantwoordingsorgaan.

De visitatiecommissie heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De visitatiecommissie is tenminste belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het Verantwoordingsorgaan en in het bestuursverslag.

In overeenstemming met de door het bestuur van het pensioenfonds aan de visitatiecommissie verleende opdracht tot visitatie, heeft de visitatiecommissie het functioneren van (het bestuur van) het pensioenfonds in relatie tot de volgende gebieden gezien:

- Bestuurlijke besluitvorming;
- Governance;
- Financieel-economisch management;
- Vermogensbeheer;
- Communicatie;
- Uitbesteding;
- Risicomanagement.

De visitatiecommissie heeft de naleving van de Code Pensioenfonds en de Code VITP betrokken bij de uitvoering van haar taken.

#### *Functioneren bestuur*

De visitatiecommissie constateert dat de focus van het bestuur in de afgelopen periode heeft gelegen op de toekomst van het pensioenfonds. Onder andere door de toename van wet- en regelgeving, de omvang van het pensioenfonds en de oplopende kosten is de visitatiecommissie van mening dat het bestuur aan dit onderwerp terecht prioriteit geeft. Hierbij wordt op gestructureerde wijze een analyse van de mogelijkheden uitgevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen worden meegewogen. Besluitvorming zal op een later moment plaatsvinden.

Evenals voorgaande jaren constateert de visitatiecommissie dat er opnieuw belangrijke stappen zijn gezet om processen en uitvoering te versterken. Met name processen rond de beleggingen en het risicomanagement zijn verbeterd. Tevens is de verslaglegging verbeterd waardoor het proces van besluitvorming en belangenafweging beter gevolgd kan worden.

#### *Aanbevelingen 2016*

De visitatiecommissie heeft geconstateerd dat de aanbevelingen uit de rapportage 2016 door het bestuur van het pensioenfonds nagenoeg volledig zijn opgevolgd en enkele aanbevelingen nog in behandeling zijn. Het bestuur heeft geen aanbevelingen ter zijde gelegd. De visitatiecommissie meent dat het bestuur op een constructieve wijze omgaat met haar aanbevelingen.

#### *De belangrijkste aanbevelingen uit dit verslag zijn*

1. Overweeg de inzet van een professionele projectleider indien wordt besloten over te gaan naar een APF, neem het verantwoordingsorgaan mee in het proces en zorg voor een adequate communicatie met de betrokkenen;
2. Draag zorg voor de aanpassingen in de ABTN zoals in het hoofdstuk 'vermogensbeheer' is omschreven;
3. Toets besluiten of deze effect hebben op het risicomodel en leg de risico-afwegingen vast in de notulen van de bestuursvergaderingen;
4. Draag zorg voor het optimaliseren van de administratie bij Syntrus en Robeco (DC).

## VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

### Opdracht

Conform artikel 15 van het huishoudelijk reglement verantwoordingsorgaan (VO) van Stichting ORTEC Pensioenfonds geeft het VO een oordeel geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst.

Het oordeel van het VO is gebaseerd op het bestuursverslag van het fonds, de (concept-) jaarrekening 2016, de bevindingen van de visitatiecommissie, overige informatie die door het bestuur is aangeleverd, alsmede het gevoerde overleg met het bestuur.

### Uitgebrachte adviezen

Het VO heeft in 2016 een positief advies uitgebracht over de volgende onderwerpen:

- de toeslagverlening per 1 januari 2017;
- de premie 2017.

### Terugblik 2016

In 2016 zijn verdere stappen gezet in wet- en regelgeving rond pensioenfondsen. Uit de recente rapportage van de visitatiecommissie blijkt dat het bestuur van het fonds er in slaagt het tempo van wijziging en aanscherping van regels en voorschriften op te vangen. De leden van het VO zijn naar hun oordeel afdoende geïnformeerd over de ontwikkelingen, niet in de laatste plaats omdat wijziging in secretariële ondersteuning bij overlegvergaderingen heeft plaatsgevonden. Op punt van de ondersteuning heeft het VO in haar oordeel in het Jaarverslag 2015 zorg uitgesproken, in het vertrouwen dat in 2016 nadere afspraken tot verbetering zouden leiden. Dat vertrouwen is niet beschaamd in het verslagjaar.

### Oordeel 2016

#### *A) Onderzoek naar mogelijkheden om het fonds onder te brengen bij een APF of BPF*

Het bestuur heeft in 2016 eerste stappen gezet in de verkenning naar mogelijkheden om het fonds onder te brengen in een groter verband, teneinde de kwetsbaarheid van pensioenvoorzieningen in de huidige constellatie te beperken. Het VO dient in de slotfase van een overgang het bestuur te adviseren over een bestuursvoornemen dienaangaande. De visitatiecommissie heeft er in haar laatste rapportage expliciet op gewezen dat het VO daartoe voldoende ruimte geboden moet worden. Het VO acht het van groot belang op de hoogte te blijven van gezette en te zetten stappen van het bestuur.

#### *B) Vastleggen bestuurlijke besluitvorming*

Gewijzigde wet- en regelgeving en de acties van verschillende toezichthoudende instanties hebben ertoe geleid dat het bestuur van het SOP steeds verder geprofessionaliseerd is.

In dat verband is gebleken dat bestuursbeslissingen uitgebreidere documentatie behoeven.

In 2016 is een begin gemaakt met het uitgebreider vastleggen van achtergronden en overwegingen bij besluitvorming van het bestuur. Het VO heeft hier al langer voor gepleit en waardeert de ingezette werkwijze.

#### *C) Kwartaalrapportages Beleggingsbeleid*

Het VO heeft met genoegen geconstateerd dat deze kwartaalrapportages uitgebreider zijn geworden. Een volgende stap zou kunnen zijn dat in deze rapportages ook aandacht wordt geschonken aan risico's waar het belegd vermogen aan onderhevig is.

#### *D) Compliance*

In de loop van 2016 heeft het VO het bestuur een aantal vragen voorgelegd over de inrichting van de compliance bij het fonds. Dit onderwerp heeft in de afgelopen jaren verschillende malen aandacht van het VO gekregen. De recent gekregen antwoorden op de in 2016 gestelde vragen worden door het VO vooralsnog als afdoende beantwoord beschouwd, gegeven het ingezette verkenningen om het fonds onder te brengen in een grotere organisatie.

#### **Tot slot**

Zeer waarschijnlijk staat de Stichting ORTEC Pensioenfonds aan de vooravond van beslissingen omtrent het voortbestaan van het fonds. Het VO spreekt het vertrouwen uit dat het bestuur in het lopend proces de bestaande goede verhouding met het VO weet te bestendigen.

Dit oordeel is opgesteld door de momenteel zittende leden van het VO. Naar verwachting wordt er spoedig een nieuwe vertegenwoordiger van de werknemers in het VO voorgedragen, als opvolger van de zeer onlangs vertrokken Anne Wensink.

Verantwoordingsorgaan SOP, juni 2017

Ruud Kouijzer

Rik Boer

## JAARREKENING

**1 BALANS PER 31 DECEMBER**  
 (na bestemming saldo baten en lasten)  
 (x € 1.000)

		2016	2015
<b>ACTIVA</b>			
<b>Beleggingen voor risico fonds</b>	(1)	55.146	45.584
<b>Beleggingen voor risico deelnemers</b>	(2)	8.237	7.061
<b>Herverzekeringsdeel technische voorzieningen</b>	(3)	813	638
<b>Vorderingen en overlopende activa</b>	(4)	247	23
<b>Liquide middelen</b>	(5)	336	308
		64.779	53.614
<b>PASSIVA</b>			
<b>Stichtingskapitaal en reserves</b>	(6)	-477	1.863
<b>Technische voorzieningen voor risico fonds</b>	(7)	56.961	44.636
<b>Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers</b>	(8)	8.237	7.061
<b>Overige schulden en overlopende passiva</b>	(9)	58	54
		64.779	53.614
		2016	2015
<b>Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)</b>			
Actuele dekkingsgraad		99,3	103,6
Beleidsdekkingsgraad		95,2	106,0

## 2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

	2016	2015
<b>BATEN</b>		
<b>Premiebijdragen voor risico fonds (van werkgevers en werknemers)</b> (10)	5.886	4.214
<b>Premiebijdragen voor risico deelnemers</b> (11)	798	769
<b>Beleggingsresultaten voor risico fonds</b> (12)	4.741	609
<b>Beleggingsresultaten voor risico deelnemers</b> (13)	372	200
	11.797	5.792
<b>LASTEN</b>		
<b>Pensioenuitkeringen</b> (14)	168	166
<b>Pensioenuitvoeringskosten</b> (15)	362	359
<b>Mutatie technische voorzieningen</b> (16)		
Pensioenopbouw	3.822	3.075
Toeslagen	-	3
Rentetoevoeging	-29	69
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-168	-164
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	122	77
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-31	15
Wijziging marktrente	7.515	5.770
Wijziging actuariële uitgangspunten	1.113	235
Overige wijzigingen	-19	-248
	12.325	8.832
<b>Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers</b> (17)	1.176	926
<b>Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen</b> (18)	-175	-3
<b>Saldo overdrachten van rechten voor risico fonds</b> (19)	46	-1
<b>Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers</b> (20)	-10	43
<b>Herverzekeringen</b> (21)	245	298
	14.137	10.620
<b>Saldo van baten en lasten</b>	-2.340	-4.828



**Bestemming van het saldo van baten en lasten**

Mutatie algemene reserve

-2.340

-4.828

### 3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2016	2015
<b>Kasstroom uit pensioenactiviteiten</b>		
Ontvangen premiebijdragen voor risico fonds	5.693	4.410
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	798	769
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico fonds	103	268
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	12	83
Betaalde pensioenuitkeringen	-167	-166
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	-245	-371
Betaalde waardeoverdrachten voor risico fonds	-149	-267
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-2	-126
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-382	-364
	<u>5.661</u>	<u>4.236</u>
<b>Kasstroom uit beleggingsactiviteiten</b>		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	11.677	16.661
Betaald inzake aankopen beleggingen	-17.822	-21.717
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	539	635
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	198	555
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-225	-139
	<u>-5.633</u>	<u>-4.005</u>
Mutatie liquide middelen	<u>28</u>	<u>231</u>
<b>Samenstelling geldmiddelen</b>		
	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	308	77
Mutatie liquide middelen	28	231
Liquide middelen per 31 december	<u>336</u>	<u>308</u>

## 4 ALGEMENE TOELICHTING

### Inleiding

Het doel van Stichting ORTEC Pensioenfonds, statutair gevestigd te Groningen, is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van Stichting ORTEC Pensioenfonds.

### Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Het bestuur heeft op 12 juni 2017 de jaarrekening opgemaakt.

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders vermeld.

### Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingwijzigingen".

### Schattingwijzigingen

#### *Prognosetafel*

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds. Ultimo boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 zoals gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap (AG), met startjaar 2017. De algemene sterftetekansen die volgen uit de tafel zijn ultimo 2016 gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. De sterftetekansen zijn vermenigvuldigd met een leeftijdsafhankelijke factor die zijn gebaseerd op de ervaringssterfte van de fonds specifieke ervaringssterfte-tabel "Ortec 2016". De invoering van de nieuwe Prognosetafel heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichting met € 0,1 miljoen; de aanpassing van de ervaringssterfte heeft geleid tot een verhoging van de technische voorzieningen met € 1,0 miljoen. Dit resultaat is in de Staat van Baten en Lasten als "Wijzigingen actuariële uitgangspunten" in het verslagjaar verantwoord.

## ALGEMENE GRONDSLAGEN

### Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

### **Verantwoording van baten en lasten**

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

### **Saldering van een actief en een verplichting**

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

### **Schattingen en veronderstellingen**

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

### **Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen**

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

### **Vreemde valuta**

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
US Dollar	1,0548	1,0863
Britse Pond	0,8536	0,7371
Japanse Yen	123,0208	130,6765
Zwitserse Frank	1,072	1,0874
Canadese Dollar	1,4145	1,5090

## **SPECIFIEKE GRONDSLAGEN**

### **Beleggingen voor risico fonds**

#### ***Algemeen***

De beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen van dat soort beleggingen.

#### ***Reële waarde***

De beleggingen van het fonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

#### ***Aandelen***

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de reële waarde zijnde de per balansdatum geldende beurskoers.

#### ***Vastrentende waarden***

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen reële waarde zijnde de per balansdatum geldende beurskoers, verhoogd met de lopende intrest.

Niet aan een beurs genoteerde fondsen zijn gewaardeerd tegen de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde.

Niet aan een beurs genoteerde fondsen zijn gewaardeerd op basis van de geschatte toekomstige nettokasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende markttrente en rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd.

#### ***Overige beleggingen***

Onder overige beleggingen worden opgenomen die beleggingen die niet als een van de hiervoor opgesomde beleggingen geïnclassificeerd kunnen worden. Tevens worden onder de overige beleggingen opgenomen nog af te wikkelen beleggingstransacties en liquide middelen die beheerd worden door de vermogensbeheerder.

De overige beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde.

### **Beleggingen voor risico deelnemers**

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling.

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het fonds worden aangehouden.

## **Herverzekeringen**

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het fonds.

## **Vorderingen en overlopende activa**

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

## **Overige activa**

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

## **Stichtingskapitaal en reserves**

Reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

## **Technische voorzieningen**

### ***Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds***

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds wordt gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen.

De contante waarde is berekend op basis van navolgende actuariële grondslagen:

#### *Rekenrente*

De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB ultimo 2016 gepubliceerde rentetermijnstructuur.

#### *Overlevingstafels*

Prognosetafels AG2016 met toepassing startjaar 2017 (2015: Prognosetafel AG2014, startjaar 2016) waarbij de sterftekanssen zijn vermenigvuldigd met een leeftijdsafhankelijke factor die zijn gebaseerd op de ervaringssterfte van de fonds specifieke ervaringssterfte-tabel "Ortec 2016".

#### *Partnerschap*

Voor de berekening van het risico voor het nabestaandenpensioen wordt rekening gehouden met de werkelijke burgerlijke staat van de actieve deelnemers; voor premievrije en gepensioneerde deelnemers wordt, indien zij hebben gekozen voor nabestaandenpensioen, voor nabestaandenpensioen gereserveerd.

#### *Leeftijdsverschil man-vrouw*

De man wordt verondersteld drie jaar ouder te zijn dan zijn vrouwelijke partner.

#### *Invaliditeit*

Voor de (gewezen) deelnemers die invalide zijn, wordt de contante waarde van de toekomstige premievrijgestelde pensioenopbouw gereserveerd.

#### *Voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten*

Voor toekomstige uitvoeringskosten is de technische voorziening verhoogd met 3,5%.

### **Voorziening voor risico deelnemers**

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

### **Overige schulden en overlopende passiva**

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

### **Dekkingsgraad**

De (actuele) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen en voorziening pensioenverplichting risico deelnemers zoals opgenomen in de balans.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

## **GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING**

### **Algemeen**

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

### **Premiebijdragen van werkgevers en werknemers**

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan hen in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

### **Premiebijdragen risico deelnemers**

Dit betreft ontvangen (spaar) bijdragen van deelnemers in het kader van de beschikbare premieregeling. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

### **Beleggingsresultaten**

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

#### *Indirecte beleggingsopbrengsten*

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

#### *Directe beleggingsopbrengsten*

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

### *Kosten van vermogensbeheer*

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

### **Pensioenuitkeringen**

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

### **Pensioenuitvoeringskosten**

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

### **Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds**

#### *Pensioenopbouw*

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

#### *Rentetoevoeging*

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

#### *Onttrekking voor pensioenuitkeringen*

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

#### *Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten*

In 2016 wordt 3,5% van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorzieningen ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 3,5% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorzieningen voor kosten (excassokosten).

#### *Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten*

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

#### *Wijziging marktrente*

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

#### *Overige wijzigingen*

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

### **Saldo waardeoverdrachten risico fonds**

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

### **Premies herverzekering**

De risico's, voortvloeiend uit weduwen-, wezen- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen, zijn herverzekerd bij Elipslife.



## **GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT**

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

## 5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

### 1. Beleggingen voor risico fonds

#### Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	16.921	28.587	76	45.584
Aankopen	16.163	849	-	17.012
Verkopen	-11.671	-	-	-11.671
Overige mutaties	-106	-91	-1	-198
Waardemutaties	1.535	2.884	-	4.419
Stand per 31 december 2016	<u>22.842</u>	<u>32.229</u>	<u>75</u>	<u>55.146</u>

	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	12.948	28.675	73	41.696
Aankopen	3.462	17.403	-	20.865
Verkopen	-	-16.535	-	-16.535
Overige mutaties	-140	-418	3	-555
Waardemutaties	651	-538	-	113
Stand per 31 december 2015	<u>16.921</u>	<u>28.587</u>	<u>76</u>	<u>45.584</u>

#### Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

De meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds worden gewaardeerd door middel van intrinsieke waarden. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het fonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt.

Op basis van de Richtlijn 290 inzake de toelichting op gehanteerde waarderingsystematiek is onderstaande tabel opgenomen.

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016						
Aandelen	-	-	-	22.842	-	22.842
Vastrentende waarden	-	-	2.242	29.987	-	32.229
Overige beleggingen	-	-	-	75	-	75
<b>Totaal</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>2.242</b>	<b>52.904</b>	<b>-</b>	<b>55.146</b>
Per 31 december 2015						
Aandelen	-	-	-	16.921	-	16.921
Vastrentende waarden	-	-	1.320	27.267	-	28.587
Overige beleggingen	-	-	-	76	-	76
<b>Totaal</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>1.320</b>	<b>44.264</b>	<b>-</b>	<b>45.584</b>

#### Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Ontwikkelde markten	18.929	12.440
Opkomende markten	3.913	4.481
	<b>22.842</b>	<b>16.921</b>

Per 31 december 2016 zijn geen aandelen uitgeleend.

#### Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Obligatiebeleggingsfondsen	32.229	28.587

Per 31 december 2016 zijn geen obligaties uitgeleend.

## Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Liquide middelen	3	-
Beleggingsdebiteuren	72	76
	<u>75</u>	<u>76</u>

## 2. Beleggingen voor risico deelnemers

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Stand per 1 januari	7.061	6.135
Premie en stortingen	810	852
Uitkeringen en onttrekkingen	-6	-126
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	372	200
Stand per 31 december	<u>8.237</u>	<u>7.061</u>

De beleggingen voor risico deelnemer kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Aandelen	3.904	3.351
Vastrentende waarden	4.162	3.549
Liquide middelen	171	161
	<u>8.237</u>	<u>7.061</u>

## 3. Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Verloopoverzicht herverzekeringsdeel technische voorzieningen:		
Stand per 1 januari	638	635
Toevoegingen	550	428
Onttrekkingen	-428	-364
Overige wijzigingen	53	-61
Stand per 31 december	<u>813</u>	<u>638</u>

Per 1 januari 2011 is de herverzekering bij herverzekeraar Zwitserleven verlengd met 5 jaar. De premievrijstelling van de premiebetaling voor de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid is op rentebasis herverzekerd. Het excedent-arbeidsongeschiktheidspensioen is op rentebasis herverzekerd. Het overlijdensrisico, dat voortvloeit uit de aanspraken op nabestaandenpensioen en ANW-hiaat, is op kapitaalbasis herverzekerd. Het herverzekeringsdeel technische voorzieningen is gelijk aan de contante waarde van de in de toekomst te ontvangen uitkering voor de pensioenopbouw van het ouderdomspensioen van arbeidsongeschikten vermeerderd met de contante waarde van de in de toekomst te ontvangen uitkering van het arbeidsongeschiktheidspensioen. Het herverzekerde aandeel in de technische voorziening heeft betrekking op de deelnemers die aan het eind van het boekjaar arbeidsongeschikt zijn en heeft betrekking op deelnemers die ziek zijn aan het einde van het boekjaar, maar nog niet arbeidsongeschikt (IBNR). Met de herverzekeraar is een winstdelingsregeling overeengekomen. Per 31 december 2016 bestaat er geen vordering uit hoofde van resultaatdeling.

Bovengenoemde herverzekering is per 1-1-2016 overgegaan naar Elipslife. Het betreft een nieuw 3-jarig contract zonder winstdelingsregeling.

#### 4. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Verzekeringsmaatschappij	9	9
Nog te ontvangen rebat Robeco	23	-
Vorderingen op werkgevers	207	14
Te vorderen dividendbelasting Flexioen	8	-
	<u>247</u>	<u>23</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

#### 5. Liquide middelen

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Liquide middelen	<u>336</u>	<u>308</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

## 6. Stichtingskapitaal en reserves

### Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Algemene reserve
Stand per 1 januari 2016	1.863
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-2.340
Stand per 31 december 2016	-477
	Algemene reserve
Stand per 1 januari 2015	6.691
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-4.828
Stand per 31 december 2015	1.863

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
<b>Solvabiliteit</b>				
Pensioenvermogen	64.721	99,3	53.560	103,6
Af: technische voorzieningen	65.198	100,0	51.697	100,0
Eigen vermogen	-477	-0,7	1.863	3,6
Af: vereist eigen vermogen	15.461	23,7	12.925	25,0
Vrij vermogen	-15.938	-24,4	-11.062	-21,4
Minimaal vereist eigen vermogen	3.739	5,7	2.821	5,5
Actuele dekkingsgraad		99,3		103,6
Beleidsdekkingsgraad		95,2		106,0

De dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa +/- schulden) / (Technische voorzieningen + voorziening pensioenverplichting risico deelnemers) \* 100%.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden.

Het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) is bepaald op basis van de in artikel 11 van het "Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen" omschreven formule. Per 31 december 2016 bedraagt het MVEV 3.739, ofwel 5,7% van de technische voorzieningen (2015: 2.821, ofwel 5,5%).

De minimaal vereiste dekkingsgraad is derhalve gelijk aan 105,7%.

De vermogenspositie van het fonds kan worden gekarakteriseerd als dekkingstekort. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van een standaard model met opslag voor actief beheer.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	103,6	118,7
M1 Premie	4,0	3,4
M2 Uitkeringen	-	0,1
M3 Toeslagen	-	-
M4 RTS	-13,1	-16,5
M5 Rendement	10,0	2,0
M6 Overigen	-5,2	-4,1
Dekkingsgraad per 31 december	99,3	103,6

### Herstelplan

Eind december 2016 bedroeg de beleidsdekkingsgraad van SOP 95,2%. De financiële positie was daarmee niet voldoende. De beleidsdekkingsgraad lag daarmee zowel onder het minimum vereist niveau van 105,7% als onder het vereiste niveau van 123,7%. SOP heeft op 31 maart 2017 een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank vanwege de lage beleidsdekkingsgraad. Uit het herstelplan blijkt dat het herstelvermogen nog afdoende is en kortingen of beleidswijzigingen niet zijn vereist.

### 7. Technische voorzieningen voor risico fonds

#### Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	Pensioen- verplichting
Stand per 1 januari 2016	44.636
Mutatie technische voorzieningen	12.325
Stand per 31 december 2016	56.961
	Pensioen- verplichting
Stand per 1 januari 2015	35.804
Mutatie technische voorzieningen	8.832
Stand per 31 december 2015	44.636

## Mutatie technische voorzieningen

	2016	2015
Pensioenopbouw	3.822	3.075
Toeslagen	-	3
Rentetoevoeging	-29	69
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-168	-164
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	122	77
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-31	15
Wijziging marktrente	7.515	5.770
Wijziging actuariële uitgangspunten	1.113	235
Overige wijzigingen	-19	-248
	<u>12.325</u>	<u>8.832</u>

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

	31-12-2016	31-12-2015
Deelnemers	41.336	32.238
Gewezen deelnemers	13.081	9.887
Pensioentrekkenden	2.544	2.511
	<u>56.961</u>	<u>44.636</u>

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand. Dit betekent dat alle opgebouwde aanspraken zijn opgenomen in de technische voorzieningen.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

### Toeslagverlening

Ieder jaar bekijkt het bestuur of de pensioenrechten, de pensioenaanspraken en de bij Nationale Nederlanden verzekerde rechten verhoogd kunnen worden met een toeslag. Dit is een voorwaardelijke toeslag, op basis van een door het bestuur te bepalen percentage. Hierbij wordt als uitgangspunt de door het CBS bepaalde CPI alle bestedingen afgeleid over de laatste periode oktober - oktober genomen. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendementen gefinancierd. Er is geen zekerheid. Er wordt geen geld gereserveerd om het pensioen in de toekomst te verhogen. De toeslag is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad, de toeslagambitie en de bovengrenstoeslag.

## 8. Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

	2016	2015
Stand per 1 januari	7.061	6.135
Premie en stortingen	810	852
Uitkeringen en onttrekkingen	-6	-126
Beleggingsresultaat risico deelnemers	372	200
Stand per 31 december	<u>8.237</u>	<u>7.061</u>



## 9. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2016	31-12-2015
Belastingen en premies sociale verzekeringen	5	4
Te betalen kosten	53	50
	<u>58</u>	<u>54</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

### Risicobeheer en derivaten

#### **Solvabiliteitsrisico**

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	31-12-2016	31-12-2015
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorziening	65.198	51.697
Buffers:		
S1 Renterisico	6.049	5.581
S2 Risico zakelijke waarden	8.694	6.990
S3 Valutarisico	5.096	3.636
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	1.096	1.251
S6 Verzekeringstechnisch risico	4.380	3.609
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	783	541
Diversificatie effect	-10.637	-8.683
Totaal S (vereiste buffers)	<u>15.461</u>	<u>12.925</u>
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	80.659	64.622
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	<u>64.721</u>	<u>53.560</u>
Tekort	<u>-15.938</u>	<u>-11.062</u>

Bij de berekening van de buffers past het fonds de standaardmethode toe. De solvabiliteitstoets is uitgebreid met een opslag voor actief beheer verantwoord onder S10. De opslag betreft een uitbreiding van het risico van S2. Naast de standaardschok van 30% (2015: 30%) voor aandelen ontwikkelde markten, en 40% (2015: 40%) voor aandelen opkomende markten wordt onder S10 een extra schok bepaald door het bestuur van het fonds. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische asset mix in de evenwichtssituatie.

### Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- herverzekeringsbeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

### Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico, valutarisico en het grondstoffenrisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het fonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het fonds loopt nader toegelicht.

#### S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden	32.229	14,0	28.587	14,7
Duration van de totale portefeuille	55.146	9,6	45.584	10,3
Technische voorziening	56.961	32,4	44.636	31,9

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur) daalt, de dekkinggraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkinggraad daalt.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Resterende looptijd < 1 jaar	1.804	5,6	1.324	4,6
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	6.178	19,2	7.254	25,4
Resterende looptijd > 5 jaar	24.247	75,2	20.009	70,0
	<u>32.229</u>	<u>100,0</u>	<u>28.587</u>	<u>100,0</u>

#### S2 Risico zakelijke waarden

Risico zakelijke waarden is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar sector:				
Financiële instellingen	4.718	20,7	3.436	20,3
Informatie technologie	2.666	11,7	3.037	18,0
Farmacie en gezondheidszorg	2.287	10,0	2.051	12,1
Energie	825	3,6	1.132	6,7
Industrie en dienstverlening	2.111	9,2	1.464	8,7
Consument cyclisch	2.127	9,3	2.012	11,9
Consument defensief	2.591	11,3	1.824	10,8
Basismaterialen	687	3,0	959	5,7
Telecom	1.913	8,4	641	3,8
Nutsbedrijven	1.792	7,8	363	2,0
Overig	128	0,6	2	-
Vastgoed	997	4,4	-	-
	<u>22.842</u>	<u>100,0</u>	<u>16.921</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio:				
Amerika	10.288	45,0	8.636	51,0
Europa	4.627	20,3	4.081	24,1
Verre Oosten	5.536	24,2	3.500	20,7
Overig	2.391	10,5	704	4,2
	<u>22.842</u>	<u>100,0</u>	<u>16.921</u>	<u>100,0</u>

### S3 Valutarisico

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2016 € 20.959 (2015: € 15.367) en wordt in onderstaande tabel weergegeven. In de tabel is geen rekening gehouden met valuta afdekking binnen de beleggingsfondsen waarin het fonds belegt.

De vreemde valutapositie is als volgt te specificeren:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Euro	34.112	30.142
Britse pond	1.307	1.112
Japanse yen	1.312	1.328
Amerikaanse dollar	11.603	8.739
Canadese dollar	-	474
Zwitserse frank	671	686
Hong Kong dollar	1.126	642
Koreaanse won	-	320
Taiwanese dollar	-	253
Overig	4.940	1.813
	<u>55.071</u>	<u>45.509</u>

### S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekingsnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert.

	<u>31-12-2016</u>		<u>31-12-2015</u>	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Staatsobligaties	27.541	85,4	24.257	84,8
Bedrijfsobligaties	4.688	14,6	4.330	15,2
	<u>32.229</u>	<u>100,0</u>	<u>28.587</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Europa	32.229	100,0	28.587	100,0

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
AAA	15.919	49,5	17.077	59,8
AA	8.713	27,0	6.101	21,3
A	1.673	5,2	1.464	5,1
BBB	3.943	12,2	3.408	11,9
BB	5	-	162	0,6
Overig	1.976	6,1	375	1,3
	32.229	100,0	28.587	100,0

### **S6 Verzekeringstechnisch risico**

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

#### *Langlevensrisico*

Het langlevensrisico is het belangrijkste actuariële (verzekeringstechnische) risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

#### *Overlijdensrisico*

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

#### *Arbeidsongeschiktheidsrisico*

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het fonds heeft het arbeidsongeschiktheidspensioen en de premievrijstelling herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij. Daarnaast is eveneens het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico herverzekerd. De herverzekeringsovereenkomsten zijn per 1-1-2016 overgegaan naar Elipslife. Met de herverzekeraars zijn geen resultaatdelingen overeengekomen.

#### *Toeslagrisico*

Het bestuur van het fonds heeft de ambitie om de pensioen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de indexatietoezegging voorwaardelijk is.

### **S7 Liquiditeitsrisico**

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

### **Overige niet-financiële risico's**

#### **S9 Operationeel risico**

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

#### *Systeemrisico*

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

#### *Specifieke financiële instrumenten (derivaten)*

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt door het fonds geen gebruik gemaakt van financiële derivaten. De beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegt maken wel gebruik van financiële derivaten (met name interest rate swaps in Robeco Institutional Liability Driven Euro Government Bond 40). Het totaalbedrag van de derivaten (IRS) bedraagt € 2,2 mln. (2015: € 1,3 mln.)

### **S10 Actief beheerrisico**

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille.

### **Verbonden partijen**

#### *Identiteit van verbonden partijen*

Er is sprake van een relatie tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

#### *Transacties met bestuurders*

De bestuurders ontvangen geen beloning van het fonds. Er zijn geen leningen verstrekt aan en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders.

### **Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen**

#### *Ontvangen zekerheden en garanties*

Per balansdatum zijn er geen zekerheden en garanties ontvangen.

#### *Langlopende contractuele verplichtingen*

Het fonds heeft een uitbestedingsovereenkomst afgesloten met een serviceorganisatie voor een periode van 5 jaar, eindigend per 31 december 2016. De jaarlijks te betalen vergoeding bedraagt € 230 (2015: € 195). Deze overeenkomst is per 1-1-2017 met 1 jaar verlengd. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 252.

Daarnaast is het herverzekeringscontract in 2015 afgelopen. De in 2016 betaalde premie bedraagt € 279 (2015 € 335). Het fonds heeft een nieuw herverzekeringscontract afgesloten voor een periode van 3 jaar ingaande 2016. De verplichting voor 2017 bedraagt € 279. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 558.

#### *Voorwaardelijke verplichtingen*

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het fonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

#### **Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum**

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum die een zodanige invloed op de jaarrekening 2016 hebben dat deze dienen te worden vermeld.

## 6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

### 10. Premiebijdragen voor risico fonds (van werkgevers en werknemers)

	2016	2015
Premie werkgevers en werknemers	5.870	4.183
Risico premie DC	16	31
	<u>5.886</u>	<u>4.214</u>

De kostendeekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 128 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendeekkende premie	6.100	5.362
Gedempte premie	4.524	4.526
Feitelijke premie	6.684	4.983

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord.

Zowel de premiebijdragen voor risico fonds als de premiebijdragen voor risico deelnemers zijn opgenomen in het bovenstaande overzicht van de kostendeekkende, de gedempte en de feitelijke premie.

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	4.748	4.143
Opslag voor uitvoeringskosten	356	354
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	996	865
	<u>6.100</u>	<u>5.362</u>

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2016	2015
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	2.505	3.476
Opslag voor uitvoeringskosten	356	354
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	435	696
Voorwaardelijke onderdelen	1.228	-
	<u>4.524</u>	<u>4.526</u>

De actuarieel benodigde premie voor voorwaardelijke onderdelen is gelijk aan het verschil tussen de premie op basis van de rendementscurve inclusief opslag voor toekomstige indexatie en de premie op basis van de rendementscurve exclusief opslag voor indexatie, minus de opslag voor vereist eigen vermogen. De gehanteerde maatstaf is de prijsinflatie, en de hoogte van de prijsinflatie is gelijk aan 2,0%. Voor de eerste vijf jaar is voor de prijsinflatie een ingroeipad verondersteld.



De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2016	2015
Gedempte premie	4.524	4.526
Verschil tussen feitelijke en gedempte premie	2.160	457
	<u>6.684</u>	<u>4.983</u>

#### 11. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2016	2015
Periodieke premies werknemer	<u>798</u>	<u>769</u>

Het fonds kent een beschikbare premieregeling boven een maximum salaris van € 50.068 (2015 € 49.849). De werkgever stelt een bijdrage beschikbaar over het salaris boven dit grensbedrag.

#### 12. Beleggingsresultaten voor risico fonds

2016	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Aandelen	521	1.535	-111	1.945
Vastrentende waarden	28	2.884	-100	2.812
Overige opbrengsten en lasten	-2	-	-14	-16
	<u>547</u>	<u>4.419</u>	<u>-225</u>	<u>4.741</u>
2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Aandelen	310	651	-65	896
Vastrentende waarden	328	-538	-74	-284
Overige opbrengsten en lasten	-3	-	-	-3
	<u>635</u>	<u>113</u>	<u>-139</u>	<u>609</u>

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het fonds in rekening zijn gebracht. Deze kosten bestaan voor € 225 uit beheervergoedingen en transactiekosten (2015: € 139). Er is geen sprake van performance-gerelateerde vergoedingen.

In aanvulling op de kosten vermogensbeheer zoals deze in bovenstaande zijn gespecificeerd is er tevens sprake van kosten die ten laste zijn gebracht van de indirecte beleggingsopbrengsten van beleggingsfondsen.

Het aandeel van het fonds in de kosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. Deze bedragen € 14 (2015: € 20).

### 13. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

2016	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	-	372	-	372

2015	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	-	200	-	200

### 14. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	41	39
Partnerpensioen	97	97
Wezenpensioen	3	3
Arbeidsongeschiktheid	20	20
Afkopen	7	7
	<u>168</u>	<u>166</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 465,94 (2015: € 462,88) per jaarovereenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

### 15. Pensioenuitvoeringskosten

	2016	2015
Administratiekosten	253	274
Adviseurs- en controlekosten	53	51
Overige kosten	56	34
	<u>362</u>	<u>359</u>
	2016	2015
Controle van de jaarrekening	<u>21</u>	<u>26</u>

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het fonds in het boekjaar 2016 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het fonds in het boekjaar 2016 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2016 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld;

### Personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst. Het bestuur ontvangt geen bezoldiging.

## **16. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds**

### *Pensioenopbouw*

Onder pensioenopbouw zijn de actuariële kosten opgenomen voor de inkoop van de onvoorwaardelijke pensioenaangroei in het verslagjaar. Tevens zijn hierin de risicopremies voor overlijden en arbeidsongeschiktheid opgenomen.

### *Toeslagen*

Het beleid en de ambitie inzake de toeslagverlening is weergegeven in de alinea "Toeslagverlening" onder de paragraaf inzake de toelichting op de balanspost "Technische voorzieningen voor risico fonds".

### *Rentetoevoeging*

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,060% (2015: 0,181%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2015.

### *Onttrekking voor pensioenuitkeringen*

Op basis van de opgebouwde pensioenaanspraken wordt jaarlijks een vrijval verwacht uit de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van het doen van uitkeringen. Deze verwachte vrijval is onder dit hoofd opgenomen.

### *Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten*

De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft de vrijval van de in de voorziening opgenomen opslag voor toekomstige uitvoeringskosten ad 3,5% voor het doen van uitkeringen.

### *Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten*

Onder dit hoofd zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

### *Wijziging marktrente*

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

### *Wijziging actuariële uitgangspunten*

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het fonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 van het Actuariel Genootschap (AG). De algemene sterftetekansen die volgen uit de tafel worden voor het fonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte.

Overige wijzigingen

	2016	2015
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	128	174
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	27	92
Resultaat op mutaties	-8	-23
Resultaat op overige technische grondslagen	-128	5
	<u>19</u>	<u>248</u>

**17. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers**

	2016	2015
Mutatie boekjaar	<u>-1.176</u>	<u>-926</u>

**18. Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen**

	2016	2015
Mutatie waarde herverzekeringopolissen	<u>-175</u>	<u>-3</u>

**19. Saldo overdrachten van rechten voor risico fonds**

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten regulier	103	179
Inkomende waardeoverdrachten Flexioen	-	89
Uitgaande waardeoverdrachten	-149	-267
	<u>-46</u>	<u>1</u>

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfondsen of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

	2016	2015
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	130	308
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-161	-293
	<u>-31</u>	<u>15</u>

	2016	2015
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- de overgenomen pensioenverplichting	-27	-40
- de overgedragen pensioenverplichting	12	26
	<u>-15</u>	<u>-14</u>

## 20. Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	12	83
Uitgaande waardeoverdrachten	-2	-126
	<u>10</u>	<u>-43</u>

## 21. Herverzekeringen

	2016	2015
Premies voor arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	162	217
Premies voor premievrijstelling	117	118
Totaal premies	<u>279</u>	<u>335</u>
Uitkeringen van herverzekerd ouderdomspensioen	-34	-37
	<u>245</u>	<u>298</u>

### Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

### Bestemming saldo van baten en lasten

Het resultaat over 2016 ad € 2.340 negatief is in mindering gebracht op de algemene reserve.

### Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Rotterdam, 12 juni 2017

Stichting ORTEC Pensioenfonds  
Het bestuur

## **OVERIGE GEGEVENS**

## 1 ACTUARIËLE VERKLARING

### Opdracht

Door Stichting ORTEC Pensioenfonds gevestigd te Groningen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

### Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting ORTEC Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

### Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

### Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 285.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 15.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

### Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

## **Oordeel**

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikelen 130 (dekking door waarden), 131 (minimaal vereist eigen vermogen) en 132 (vereist eigen vermogen) van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting ORTEC Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 12 juni 2017

drs. W. Hoekert AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.



## 2 CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van Stichting ORTEC Pensioenfonds

### Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

#### **Ons oordeel**

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting ORTEC Pensioenfonds te Groningen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting ORTEC Pensioenfonds op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

#### **De basis voor ons oordeel**

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting ORTEC Pensioenfonds (hierna: de stichting) zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

#### **Materialiteit**

<b>Materialiteit</b>	€ 324.000
<b>Toegepaste benchmark</b>	0,5% van het pensioenvermogen, zijnde het totaal van de technische voorzieningen voor risico fonds, de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers en stichtingskapitaal en reserves.
<b>Nadere toelichting</b>	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Aangezien de beleidsdekkingsgraad per jaareinde dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij de een percentage van 0,5% gehanteerd.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 15.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

### **De kernpunten van onze controle**

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
<b>Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad</b>	
<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.</p> <p>De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2016 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerende actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuarieel rapport van de certificerende actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none"><li>• Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betroffen key items: de aanpassing van de AG prognosetafels en de ervaringssterfte.</li><li>• Daarnaast heeft de certificerende actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerende actuaris.</li></ul>

Risico	Onze controleaanpak
<p>Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen</p>	
<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto-contante-waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties, netto-contante-waardeberekeningen en andere geschikte methoden en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit de posities in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen beleggen onder andere in (beursgenoteerde) aandelen en obligaties, alsmede in derivaten. De posities in niet-beursgenoteerde fondsen kennen inherente waarderingonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven op pagina 45 en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 1 'Beleggingen voor risico fonds'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2016 € 52,9 miljoen is belegd in niet-beursgenoteerde fondsen. Dit betreft alle beleggingen van de stichting. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-beursgenoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn. In onze risico-inschatting houden wij rekening met het feit dat de onderliggende beleggingen in de niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen veelal genoteerde marktprijzen als basis van de waardering kennen hetgeen de schattingonzekerheid verlaagt.</p>	<p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2016. Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen en voor open-end beleggingsfondsen waarvoor wij niet zelfstandig kunnen vaststellen dat er sprake is van een actieve markt, hebben wij de waardering geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2016 van deze fondsen.</p> <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>

Risico	Onze controleaanpak
<p>Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen</p>	
<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven op pagina 46 en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 7 'Technische voorzieningen voor risico fonds'. Uit deze toelichting blijkt dat (schatting)wijzigingen hebben plaatsgevonden door toepassing van de meest recente prognosetafels en aanpassing van de ervaringssterfte op basis van nader onderzoek. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor € 1,1 miljoen hoger uitgekomen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.</p>	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2016. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2016.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris.</li> <li>• Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist, gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn.</li> </ul>

Risiko	Onze controleaanpak
Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen(vervolg)	
	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse.</li> </ul>

### Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag, inclusief het voorwoord;
- de overige gegevens;
- de andere informatie, bestaande uit de kerncijfers, visie, missie en strategie, karakteristieken van het fonds, het verslag van intern toezicht en het verslag van het verantwoordingsorgaan en de bijlage.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

### Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

#### **Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening**

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

### **Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening**

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Eindhoven, 12 juni 2017

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. P.A.E. Dirks RA

## **BIJLAGEN**



## 1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2016		2015	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
<b>Deelnemers</b>				
Stand vorig boekjaar		655		624
Nieuwe toetredingen	175		120	
Ingang pensioen	-		-1	
Overlijden	-1		-	
Ontslag met premievrije aanspraak	-89		-88	
Andere oorzaken	-3		-	
		<u>82</u>		<u>31</u>
Stand einde boekjaar		<u>737</u>		<u>655</u>
<b>Gewezen deelnemers</b>				
Stand vorig boekjaar		476		421
Ontslag met premievrije aanspraak	83		88	
Waardeoverdrachten	-9		-16	
Afkopen	-7		-9	
Andere oorzaken	-		-8	
		<u>67</u>		<u>55</u>
Stand einde boekjaar		<u>543</u>		<u>476</u>
<b>Pensioentrekenden</b>				
Stand vorig boekjaar		13		12
Ingang pensioen		-		1
Stand einde boekjaar		<u>13</u>		<u>13</u>
		<u>1.293</u>		<u>1.144</u>